Đorđe Milanović

ADALÉK A VAJDASÁG TERÜLETÉN KIALAKULT OSZTÁLYHARC TÖRTÉNETI SZINTÉZISÉHEZ A BURZSOÁ JUGOSZLÁVIA IDEJÉN

I. rész

Nem egészen húsz évvel ezelőtt jelentős kísérlet történt a JKSZ történetének megírására fennállásának negyvenedik évfordulója alkalmából. Ennek eredményeként jelent meg 1963-ban a *Jugoszláv Kommunista Szövetség történetének áttekintése*,[1] mely annak ellenére, hogy jelentős történelmi munka volt, mégsem tudta a végsőkig kiteljesíteni sem az eszmei-politikai követelményeket, sem a tudományos igényeket, ugyanis az az idő tájt elért felismerések és a hozzáférhető anyag nem tette lehetővé a JKSZ jugoszláv társadalom átalakulásában játszott szerepének mélyebb és teljesebb áttekintését. Később elkészültek a JKSZ történetének rövidített, bővített és átdolgozott változatai is.[2]

Vajdaságban jóval szerényebb igényekkel szintén készült egy ilyen jellegű munka a JKSZ (VKSZ) ötvenéves évfordulójáról, mely *A forradalmi munkásmozgalom rövid áttekintése Vajdaságban 1870—1950-ig* címmel minden nemzet és nemzetiség nyelvén megjelent.[3] Széles körű, szervezett tudományos vita tárgya volt *A Jugoszláv Kommunista Szövetség történetének áttekintése*, amelynek során azonban elmulasztottak nagyobb figyelmet szentelni az osztálykérdés történetírásban játszott szerepének. A történetírásnak meglehetősen elhanyagolt területe a jelenségek és a folyamatok tényezőinek tanulmányozása az osztályharc és a proletárforradalom fejlődésének szempontjából. A dolgok ilyen jellegű megközelítésével többnyire pártbeszámolókban és egyéb dokumentumokban találkozunk, míg a történetírásban ritkán.

Ez utóbbiban az események leírásának és bemutatásának felszínes jelenségei, a társadalmi haladás megjelenési formáinak és az eseményeknek okozati-következményes összefüggése van túlsúlyban. Ma, húsz év után a feltárt és nyilvánosságra hozott tények összessége az osztályharc és politikai csoportosulások folyamatának, valamint a társadalmi erők tevékenységének felismerése tudományos szintézist igényel, és egy lépéssel tovább kíván haladni a hazánkban létrejött forradalmi harc és forradalmi átalakulás tudományos felismerése terén.

A történetírás a forradalmi harc számos jelenségét világította meg, azonban már meglehetősen túlzsúfolt és egyre újabb tények mennyiségével töltődik fel, ami lehetetlenné teszi a történtek teljes mértékű megértését. Másrészről az analitikus módszertan korlátozottsága önelégültsége fojtogatja, és így szinte már elvész az adott társadalmi helyzet vagy egyes jelenségek mikroszkópikus felbontása következetében, valamint az egyre jelentéktelenebb események okozati-következményes megoldásának mikroszkópikus meglátása folytán. Az elemző módszerre továbbra is szükség van, azonban annak tudományosabbnak, eszmeileg gazdagabbnak kell lennie.

A JKSZ és VKSZ történetének megírására irányuló újabb akció nagy jelentőséggel bír és éppen ezért nem elégedhetünk meg az események megjelenési formáinak hiteles és részletes rekonstruálásával, hanem a társadalmi ellentétek tényleges, valóságos vetületét kell bemutatni történetesen azt, hogy milyen változások álltak be az osztályerők viszonyában és fejlődésük hogyan vezetett forradami változáshoz.

A történetírás is, fejlődésével párhuzamosan a történések mélyebb megismerését helyezi előtérbe és így válik új számottevő eszmei-politikai erővé. A jelenkori vajdasági és jugoszláv történetírás a legújabb idők fontosabb társadalmi jelenségeiről és áramlatairól temérdek adattal rendelkezik, ugyanakkor a forradalmi harc már közzétett, kihasználatlan tapasztalata is rendelkezésére áll. Ezért most már valóban határozottabban belemerülhet abba a vállalkozásba, melynek célja a jugoszláv forradalom Vajdaságban kialakult osztályharc fejlődésének teljesebb bemutatása és áttekintése. Bár analitikus szempontból nincs egyformán kidolgozva minden szakasz és a társadalmi átalakulás[4] összes alkotóeleme az eddig megjelent történeti munkák — melyeknek tárgya a munkásmozgalom a Jugoszláv Kommunista Párt, a JKSZ, a népfelszabadító háború, a forradalom a szocialista építés és a polgári politikai harc volt — kivétel nélkül jelentős elemző anyagot szolgáltatnak a szintézis részére, melynek célja a társadalmi átalakulás és a proletár avantgard szerepének teljes áttekintése. A társadalmi erők proletariátus által értelmezett fejlődésének és hatásának átfogó értékelésére van szükség.

A *II. Internacionálé bukása* című munkájában Lenin azt mondja miszerint az a tudományos felismerés, amely „a jelen társadalom viszonyainak nézetéből indul ki."[5] A VKSZ történetének megírására irányuló munkának alkotói szempontból kell túlhaladnia az eddigi vajdasági történetírást, amely a tőkés és szocialista időszakról, valamint az átmeneti periódusról tudósított, következésképp az elfojtott fejetlen harc és az eszmei ellentétek alkotó megoldását kell, hogy szorgalmazza.

Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy a szocialista forradalom történetét elsősorban a proletariátus osztályöntudatának, osztályszervezeti tevékenységének fejlődése jelenti, valamint az osztályerők fejlődése, a társadalmi válságok érlelődése és megoldása, mely a proletárdiktatúrával éri el tetőfokát és legvégül ide sorolható a társadalmasítás jelen-

sége is. Fontos megjegyezni, hogy a forradalom minden újabb fokozata az össz előbbit is magába hordozza. Vajdaságban a forradalom különböző társadalmi-politikai viszonyok közepette fejlődött először a feudális-tőkés Magyarország (vagyis Osztrák—Magyar Monarchia) keretein belül, valamint a burzsoá Jugoszlávia keretében, mely időben egybeesik az októberi forradalom győzelmével, amikor az osztálytársadalom felszámolásával a szocializmus története kezdődik, továbbá a népfelszabadító háború a forradalmi demokrata erők harcának és végül a szocialista önigazgató társadalom építésének közepette. Az önigazgatású független Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság jelentős erőt képvisel az el nem kötelezettek mozgalmában és az új gazdasági rendszer megvalósításában. Tudjuk, hogy a társadalmi ellentétek Délkelet-Európában a kapitalizmus előretörése és fejlődése folyamán az 1848-as évtől kiindulva a proletariátus mozgalmának azt a célkitűzést adták, hogy az osztályharcot a burzsoá demokrata forradalom befejezéséhez vezesse, először az Osztrák—Magyar Monarchia keretén belül, majd az Oroszországban lejátszódott első szocialista forradalom tapasztalata és eszmei-politikai hatása révén és ennek mintájára Jugoszláviában is. Mint ismeretes hazánkban a forradalmi átalakulás a népfelszabadító háborúban kezdődött a demokratikus, szövetségi Jugoszlávia a testvériesült nemzetek és nemzetiségek közösségének megalakításával, és a szabadon társult termelők önigazgatói és el nem kötelezett közösségének megteremtésével folytatódott. A jugoszláv forradalom a szocialista fejlődés világfolyamatának jelentős tényezőjévé vált. Azonban nem áll rendelkezésünkre e forradalmi átalakulás haladásának és a máig lezajló belső fejlődésének érthető, világos áttekintése.

Itt kitérünk a mai Vajdaság területén kialakult társadalmi válság és forradalmi átalakulás érlelődésének problémájára a burzsoá Jugoszlávia idején. Ez a szakasz a két forradalmi hullám között jelentkezik, melyek véletlen folytán fonódtak egybe a két világháborúval. Az egész periódus a forradalom érlelődésének szakasza a körülmények kialakulása és összeállása, melyekben kezdetét veszi a forradalom, a társadalmi erők erősödésének, a forradalmi tevékenység kibontakozásának szakasza. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az októberi forradalom révén a bolsevik párt gyakorlata és Lenin munkássága folytán a burzsoázia bizonyos fokú tapasztalatra tett szert, és hogy megtesz mindent azért, hogy sehol se ismétlődjön meg a proletárforradalom. Ezért mondta Lenin, hogy a fiatal, kezdő kommunista pártoknak az osztályharc terén megfelelő tapasztalatot kell szerezniük, új taktikát kell alkalmazniok és a forradalmi gyakorlat alapján és ennek figyelembevételével új ismeretekhez kell jutniuk és meghatározott értelemben előről kell előkészíteni a forradalmat. Lenin előrelátta az újabb forradalmi hullám elkerülhetetlenségét, amelyre a látszólag csendes időszakban kell felkészülnie a proletár avantgard köreinek. Meggyőzően bizonygatta, miszerint a forradalmi változás tettre érlelődése az osztályharc mindkét felének ered-

ménye lesz, és nem lehet csupán a proletár élcsapat szubjektív akarata. A második világháború már az elkövetkező forradalmi szituáció kifejezése volt, az új forradalmi hullámé, melyben kezdetét vette a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek szocialista forradalma. Ezért kell az osztályfront mindkét oldalának vívmányait figyelembe venni, történetesen azokat, melyek a forradalmi átalakuláshoz vezettek és azokat, amelyek a forradalmi változás kezdetét jelentették. A fentebb kifejtett alapvető tételekből következik annak szükségessége, hogy a VKSZ történetét vagyis JKP Vajdaságban az osztályharc folyamán szerzett tapasztalatok szempontjából kell átekinteni és alkalmassá tenni arra, hogy felismerje az osztályerők valóságos viszonyát és rendszerét, valamint megértse a társadalmi események lényegét az osztályerők fejlődésének további lehetőségét és azt, hogy az adott körülményekhez és objektív lehetőségekhez igazodjon forradalmi cselekedeteiben. Emellett számolni kell azzal is, hogy a JKP a Kommunista Internacionálé szekciója. A forradalmi tapasztalatszerzés az osztályharc szellemének elsajátítása, a forradalmi átalakulás megvalósítása nem történt szervezetlenül. Lenin elég világosan meghatározta az osztályharc vezetésének taktikai módszerét és azokat a célokat, melyek megvalósítására törekedni kell a viszonylag nyugodt időszakban, hogy az elkövetkező forradalmi hullám esetén minden készen álljon a forradalmi harc elindítására. Ez lényegében a munkásosztály parasztsággal történt szövetségének akcióprogramja volt a középréteggel egyetemben a burzsoá reakció ellen, célja pedig az volt, hogy a munkásosztály és a középréteg többsége, elsősorban a parasztság a proletár avantgarddal karöltve forradalmi harcba induljon és megvalósítsa a társadalom forradalmi demokratikus átalakulását. A forradalmi harc előző periódusbeli gyakorlata és különösen az októberi forradalom tapasztalata bebizonyította, hogy a proletariátus előcsapatának csakis ily módon kell eljárnia a forradalom győzelmének érdekében. *Az októberi forradalom* nem váltott ki láncrendszer jellegű folyamatot, mint ahogy azt a forradalmi erők egy időben várták. Ellenkezőleg nyilvánvalóvá vált, hogy a fejlett európai országokban a kapitalista rendszer továbbra is fennáll és a munkásosztály, valamint a dolgozó rétegek azon részére támaszkodik, akik a II. Internacionálé politikájának soviniszta, osztálymegbékítő és -áruló ideológiáját követték. A munkásosztály és középréteg ezen része jóval tömegesebb volt attól a résztől, amely a nemrég önállósult kommunista mozgalmat követte. Ilyen támasszal lépett fel a burzsoázia a kommunista mozgalom és a munkásosztály érdekei ellen, miközben veszélyeztette a burzsoá demokratizmust is, amellyel a munkásmozgalomnak sikerült a munkásosztály számára bizonyos politikai jogokat kivívni és megfelelő feltételeket teremteni a további harchoz.

Európában a két világháború közti periódusban egy karakterisztikus jelenséggel találkozunk, számos reakciós polgári diktatúra alakul ki. Magyarországon a Horthy-rendszer 1919-ben lép fel, Olaszországban

Mussolini fasiszta diktatúrája 1929-ben, úgyszintén Romániában, Lengyelországban, Bulgáriában, Görögországban és Jugoszláviában is polgári diktatúrát létesítenek, Németországban Hitler fasiszta rendszere 1933-tól kezdődik. Spanyolországban Franco fasiszta diktatúrája 1936-tól, illetve 1939-től lép életbe. Az össz polgári diktatúrára jellemző, hogy szembeszegült a forradalmi demokratikus erőkkel, nemcsak országain belül, hanem általában egész Európában és az egész világon, valamint ellenezte az októberi forradalom és a fiatal Kommunista Internacionálé eszmei-politikai hatását. Másrészről a diktatúra azt jelentette, hogy a tőkés és burzsoá hatalom az osztályharc folyamán sokkal határozottabban megtagadja a burzsoá demokratikus elveket, mint az előző periódusban. Figyelembe véve azt a tendenciát, valamint az októberi forradalom tapasztalatát Lenin az egységes proletárfront és a munkásosztály középrétegekkel elsősorban a munkás-paraszt szövetség megalakulásának irányelvét és létrejöttét sürgette. Ez utóbbira azért volt szükség, hogy felélesszék a megsemmisült mezőgazdasági és ipari termelést Szovjet—Oroszországban, valamint a szocialista viszonyok építésének és a tőkés világban kiharcolt munkásvívmányok megőrzése érdekében élelmet, mezőgazdasági eszközöket, nyersanyagot biztosítsanak.

Lenin kihangsúlyozta, miszerint a Kommunista Internacionáléra hárult az a feladat, hogy egybekapcsolja a szocializmus építését a munkásosztály akcióegységét a tőke és a burzsoá reakció ellen Szovjet—Oroszországban, Európában és az egész világon. Egységes forradalmi folyamattá kell érlelni, melyben a kommunista pártok és a forradalom előcsapata körül fokozatosan összesereglik a munkásosztály és a dolgozó tömegek minden rétege, és így válnak a kisbirtokosok is elsősorban a mezőgazdasági termelők a proletár forradalom szövetségeseivé. Lenin szerint a középparasztsággal való szövetség megvalósításának sikere, mely sokban hozzájárul a szocialista viszonyok kiépítésében Oroszország területén, egyben a tőkés társadalom középrétegeit is forradalmivá teszi. Másfelől pedig a munkásmozgalom akcióegységének megvalósítása a középrétegekkel való szövetség kiépítésének sikere a tőkés és burzsoá reakció ellen folytatott harcban megnehezíti a burzsoázia első proletár állam ellen szőtt összeesküvését. A munkásosztály és a kisbirtokosok rétegének szövetségét a burzsoázia hatalma ellen indított harc tette szükségessé, különösen azokban az országokban, ahol a középréteg jelentős politikai erőt képviselt. A burzsoá demokratizmus védelme sürgős, nélkülözhetetlen lépést jelentett a munkásmozgalom vívmányainak megőrzésében, a burzsoá demokratikus forradalom befejezésében, mely szükségképp a szocialista forradalmat készítette elő.

Lenin nagyvonalakban így képzelte el azt az egységes stratégiát és taktikát, amely a szovjet hatalom védelmét, a munkásmozgalom vívmányait, a forradalom világfolyamattá való fejlesztését szolgálta volna a jelentős mértékben megváltozott körülmények közepette, mely az októberi forradalom után következett be. Ez a stratégia Lenin halála után

1924-ben el lett fèlejtve, csak 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán újítják fel ismét, mint olyan politikai módszert, mely az antifasiszta népfront kialakításában játszik döntő szerepet. Meglehetősen nehéz feladat volt, hiszen a kommunista vagyis a forradalmi munkásmozgalom ellen nemcsak a burzsoá hatalom lépett fel, hanem a szociáldemokrata erők is, akik az osztályharc folyamán hol a proletariátus táborához, hol a burzsoáziához pártoltak. Ezenkívül nehézséget és fennakadást okozott a kommunista párton belül a baloldaliak ténykedése is.[6]

A forradalmi helyzet és átalakulás *jeleiről* és lehetőségeiről Lenin 1905 után többször is írt, legtöbbet az első világháború idején. 1915-ben A II. Internacionálé bukása című írásában a revolucionárius forrongás jelenlétéről igyekezett meggyőzni az össz forradalmi-demokratikus erőket és arra ösztökélni őket, hogy a hódító imperialista háborút forradalmi polgári harccá érleljék; gondolatait főleg a politikai válság rendeleteire összpontosította és részben forradalmi megoldásának feltételeire:

„Vitathatatlan, hogy a marxisták számára a forradalom elképzelhetetlen forradalmi szituáció nélkül, azonban mégsem vezet minden forradalmi szituáció forradalomhoz. Melyek is általában véve a forradalmi szituáció jegyei?

Nem tévedünk ha rámutatunk három fő ismertetőjegyére.

1) Annak lehetetlensége, hogy az uralkodó osztály megőrizze kormányzatát megingathatatlan formájában, a „vezérek" ilyen vagy olyan jellegű krízise, az uralkodó osztály politikájának válsága, mely *„rést"* okoz, amelyen keresztül elégedetlenségüket és mérgüket éreztetik az elnyomott osztályok.

A forradalomhoz nem elegendő az, ha a kizsákmányolt és elnyomott tömegek belátják, hogy a régi módon lehetetlen tovább élniük, és változást követelnek; a forradalomhoz az is szükség, hogy a kizsákmányolók ne tudjanak élni és kormányozni a régi módon. Csak amikor az „alul levők" nem akarják a régit, és amikor a „felül levők" nem tudnak élni és kormányozni a régi módon, csak akkor győzhet a forradalom.

2) A helyzetnek a szokottnál erősebb kiéleződése, a kizsákmányolt osztály ínsége és nyomorúsága.

3) A tömegek aktivitásának fokozódása a felsorolt okok következtében, akik a „nyugodt" korszakban megengedik, hogy szabadon fosztogassák őket, azonban a viharos idők beálltával így a válság össz körülményei is, és a vezérek *jómaguk* is önálló történelmi *fellépésre* késztetik őket.

A felsorolt objektív változások nélkül, melyek az egyes csoportoktól, pártoktól és osztályoktól függetlenül jelentkeznek, a forradalom az általános törvény értelmében elképzelhetetlen. Az objektív változások összességét nevezzük forradalmi helyzetnek. Azonban forradalom csak akkor jön létre, amikor a fent említett objektív változások szubjektív változással párosulnak, vagyis amikor hozzákapcsolódik a forradalmi osztály tömeges forradalmi akciókra való képessége is, és így elég *erőtel-*

jesnek bizonyul a régi rendszer megdöntésében, mely soha, még a válság időszakában sem „dől meg", ha nem „döntik meg."[7]

Oroszországban, ahol már beálltak a forradalmi változások és megszünt a bolsevikok hatalmába vetett hitetlenkedés, Lenin 1917. október elején Megtartják-e a hatalmat a bolsevikok? című vitájának zárószavában megfogalmazta a burzsoá hatalom konkréten az orosz „koalíciós" hatalom elleni fegyveres felkelés objektív feltételeit. Elsősorban a szubjektív tényező szerepét, és a forradalmi osztály tömegekre gyakorolt hatásának jelentőségét emelte ki. Hangsúlyozta, hogy a burzsoá hatalom elleni harcban a forradalmi pártnak rendelkeznie kell „a haladó forradalmi osztályok csoportjaival az országban" különben nem szabad fegyveres harcra indulnia. Lenin a forradalomnak még három objektív feltételét sorolja fel: a forradalom általános nemzeti méreteket ölt, a régi rendszer teljes erkölcsi és politikai csődbe jut, a középrétegek és elemek, akik tegnapig a régi rendszer hívei voltak, most ingadoznak.[8]

Miután a bolsevikok megszerezték és kezükben tartották a hatalmat, Lenin a fent említett feltételeket részletesebben fogalmazta meg. *A baloldaliság, a kommunizmus gyermekbetegsége* című vitairatában. Ez idő tájt kezdődtek a Kommunista Internacionálén belül az osztályharc forradalmi stratégiájáról és taktikájáról folytatott viták, melyeknek célja a kommunisták tevékenysége révén megőrizni az osztályerők elért viszonyát, és szem előtt tartani a forradalmi érdekeit.

Lenin írásában a következőképpen mutatta be azokat a körülményeket, amelyekben létrejön a hatalom forradalmi kisajátítása.

„Amikor a tömegek gyakorlati akciójáról, milliós handseregeknek — ha szabad így kifejeznünk magunkat — elosztásáról, az adott társadalmat alkotó osztályerők *összességének a végső és döntő harc céljából* való felsorakoztatásáról van szó... Itt nemcsak azt a kérdést kell feltennünk magunknak, hogy meggyőztük-e a forradalmi osztály élcsapatát, hanem azt is, hogy az adott társadalom *valamennyi* osztályának, feltétlenül és kivétel nélkül valamennyi osztályának történelmileg cselekvő képes erői úgy vannak-e elosztva, hogy a *döntő ütközetet teljesen megérettnek* lehet tekinteni olyan értelemben, hogy 1) a velünk szemben álló ellenséges osztályerők már mind eléggé tanácstalanok, eléggé hajba kaptak egymással, eléggé legyöngítették egymást az erejüket meghaladó harcokban; hogy 2) valamennyi ingadozó, tétovázó, állhatatlan, változékony elem, azaz a kispolgárság — a burzsoáziától eltérően —; a kispolgári demokrácia eléggé leleplezte magát a nép előtt és gyakorlati győdjével eléggé szégyent vallott; hogy 3) a proletariátus soraiban megkezdődött és egyre hatalmassabbá vált a burzsoázia elleni legeredményesebb, halálmegvetően bátor forradalmi akciók támogatásának kedvező tömeghangulat. Akkor megérett a forradalom, akkor győzelmünk — ha helyesen vettük számba valamennyi fentebb jelzett feltételt és helyesen választottuk meg a pillanatot — biztosítva van."[9] Következésképp hogyha helyesen értelmeztük Lenin szavait, ha figyelembe vesszük ebben az időben

született más írásait is, akkor megállapíthatjuk miszerint forradalmi változás csak a burzsoá hatalom rendszerén képződött „résen" keresztül valósítható meg, másrészt a forradalmi párt csak akkor léphet akcióba, akkor tudja előbbre vinni forradalmát, ha az elnyomottak és a tőkétől független tömegek erőteljes forradalmi demokratikus mozgalmának élén áll, és ha az aktív erők úgy rendeződnek, hogy készek a végső döntő ütközetre, ami szerinte csakis akkor lehetséges, ha a burzsoá csoportok eléggé legyengültek az egymás közti összetűzésekben és nem tudnak a régi rend szerint uralkodni, amikor a kisbirtokos demokrácia „vezérei" elvnélküli, áruló megadásukkal leleplezték magukat és amikor a munkástömegek nagy része a forradalmi élcsoporttal akcióra kész. A JKP ötödik kongresszusán Tito elnök *beszámolójában*, a forradalmi felkelés megszervezésének kérdésében Lenin tapasztalatához fordul és részletet idéz „baloldaliság" a kommunizus gyermekbetegsége című vitairatából azzal a céllal, hogy rámutasson miszerint 1929-ben nem voltak adottak a felkelés feltételei, mivel az akkori pártvezetőség politikája felelőtlen és avanturisztikus volt és „megtizedelte a Párt és ifjúság amúgy is kisszámú tagságát,"[10] rámutatott arra, hogy 1918—1920-ban adottak voltak a forradalom lehetőségei, azonban a pártvezetőség nem tudta kellőképpen kihasználni és javára fordítani.

Később, amikor beszámolójában az 1941. évről beszél, valamint többi írásában és beszédében, amelyekben a burzsoá Jugoszlávia széthullása előtti eseményekre és az 1941-es felkelésre tér ki, Tito nem fordul többé közvetlenül Leninhez, az 1939—1941-es eseményeket nem viszonyítja az említett Lenin idézethez, hanem marxista, proletár logika útján imeri fel a forradalmi tevékenység kibontakozásának lehetőségét és a forradalmi élcsapat kötelességét.

A JKP 1940-ben megtartott ötödik országos értekezletének határozatában hangzott el, hogy „gigantikus forradalmi erőket gyűjtenek és mozgósítanak" a harcban álló imperialista hatalmak ellen.

„Az imperialista burzsoáziával ellentétben, amelyet az imperializmus belső erői egyre inkább a tönk szélére sodornak, és háborúba kényszerítenek az elnyomottak tömegének háborús hulláma egyre fokozódik az annektálás és mindenfajta közös hozzájárulás nélküli béke, valamint minden nép elszakadási jogának önrendelkezése érdekében. A dolgozó és elnyomott tömegek ilyen jellegű követelései az imperialista rendszer megdöntését készítik elő. A burzsoáziának azon perszpektíváival ellentétben, hogy új imperialista békével fejezze be a háborút, melynek a világ újrafelosztása és az elnyomottak még fokozottabb kizsákmányolása képezi alapját, a munkás-paraszt szövetség számára lehetőség nyílik az imperializmus forradalmi felszámolására a szocializmus újabb győzelmére és a hódító háborúk megszüntetésére."[11] A harc ilyen jellegét Tito következetesen hangoztatja a háború előtt, a háború idején és után, függetlenül a SZSZKP JKP-hoz, illetve a szovjet hatalom JSZSZK-hoz való viszonyától. Mindenkor hangsúlyozza, hogy a háború felszabadító

jellegét elsősorban a nagy szocialista ország sokoldalú fejlődésétől kölcsönözte. Azonban a felszabadító mozgalom erősödése meggátolta a proletár élcsapatot abban a célkitűzésében, hogy gyakorlatával kiküszöbölje a Kommunista Internacionálé antidemokratikus praxisát a szocialista építkezésnek a Szovjetunióban bekövetkezett hibáinak negatív hatását és eltorzítását, ugyanakkor hogy megbírkózzon a szocialista építés objektív nehézségeit kihasználó burzsoázia rosszmájúságával, antikommunista rágalmaival és hazugságával, és hogy mindenek ellenére továbbfejlessze és megőrizze a tömegek szocializmusba vetett hitét.

A második világháború kezdete és a Horvát Bánság megalapítása 1939-ben a JKP osztályharcának és a népfelszabadító háború taktikájának megváltoztatását irányozta elő. Tito erről az ötödik országos értekezletre írott beszámolójában beszél:

„Megszűnik minden kapcsolat a különböző burzsoá vezetőkkel az ún. demokratikus pártokkal, melyek egyre reakciósabb tényezőkké váltak. Pártunk számára mint a Kommunista Internacionálá össz többi szekciója számára is a következő feladatok hárulnak: a dolgozó tömegekért folytatott harc a népfront útján, a fasizmus és a reakció elleni harc megszervezése, ezenfelül a tömegek mindennapi szükségleteiért, a drágaság ellen, a háború ellen, a munkás és a nemzetileg elnyomott tömegek szabadságáért, jogaiért folytatott küzdelem."[12] Ez a változás annak a felismerésnek a tükörképe volt, hogy a JKP eszmei szempontból megérett, szervezetileg megerősödött és egyedül maradt a vezető politikai erő szerepében a forradalmi-demokratikus oldalon. A Jugoszláviában létrejött osztályharc helyzetéről hangzott el az a kijelentés, hogy az osztályellentétek kiéleződése a „közeljövőben döntő harcokat" sejtet.[13] A JKP dokumentumai rámutatnak, hogy az uralkodó vezetők néptől való elszakadása 1939-ben és 1940-ben történt Lengyelország és Franciaország megszállása után. Tito megjegyzése az 1941. március 27-i események kapcsán tulajdonképpen a tömeg JKP által irányított harci felkészültségének a bírálata volt. Az ebből az időből származó dokumentumok azt igazolják, hogy a JKP vezetősége számára nyilvánvaló volt, hogy a Szovjetunió létezése és fejlődése jelentősen befolyásolja, fokozza a forradalmi tömegek elszántságát. 1917-ben nem létezett ilyen jellegű forradalmi tényező. A JKP tevékenysége növelte a tömegek az iránti meggyőződését, miszerint a fasiszta támadás következtében — mely szükségszerűen önvédelemre késztet — elkerülhetetlen a harc, és hogy a szabadságra és demokratizmusra irányuló törekvéseik teljes kibontakozásában, győzelmük kivívásában a Szovjetunió jelentős erkölcsi és anyagi támaszt nyújt. Ez a meggyőződés jut kifejezésre pl. a Vajdaság Dolgozó Népének, Dolgozó Ifjúságának és a tisztelt nyilvánosságnak! című röpiratban is, mely 1940-ben jelent meg.

... Mint ahogy az elmúlt imperialista háború homályában, az első proletár forradalom győzelmével az egész világ dolgozó népe újra hinni kezdett győzelmének lehetőségében, úgy ebben a sorrendben második im-

perialista mészárlás homályában is a világ dolgozó és kizsákmányolt emberisége szemét a Szovjetunióra szegezi, s mélyen hisz a végső győzelemben és az imperialista háborús öldöklések előidézőinek végső megsemmisítésében.[14] Tito szerint az első szocialista ország létezése az össz elnyomott és függő viszonyban élő ember számára a tőkés igából és az imperialista rabságból való kiutat jelentette. Az elkerülhetetlenség meggyőződése és a szocializmus legyőzhetetlenségében vetett hit a népfelszabadítási és a felszabadító mozgalom anyagi erejét képviselte.

A JKP a Népfront számára a burzsoá Jugoszlávia bukásáig a következő feladatokat adta:

1) a szociális kizsákmányolás és a nemzeti elnyomás ellen folytatott harc,

2) harc az ország demokratizálásáért és a fasizmus elleni küzdelem,

3) az egyre fenyegetőbb fasiszta támadás veszélyével szemben fokozott előkészületek foganatosítása,

4) az ötödik hadoszlop elleni harc,

5) diplomáciai kapcsolatok, később pedig szövetség létesítése a Szovjetunióval."[15]

A megszállás után „A Népfront új jelleget kapott, jóval szélesebb körű és nagyobb felelősség hárult rá és programja is új pontokkal bővült, mint például a megszállók és a hazai árulók elleni harc, Jugoszlávia népeinek testvérisége és egysége, népfelszabadító bizottságok megszervezése és egyéb"[16]. Azonban Lenin példájára hivatkozva Tito kihangsúlyozta, hogy az imperialista láncrendszerben a burzsoá Jugoszlávia volt a leggyengébb láncszem. Ami a forradalmi felkelés más feltételeit illeti Tito teljes egészében elfogadja Lenin tapasztalatát. A Népfront 1947-ben megtartott második kongresszusára írt beszámolójában nyolc pontban mutatta be a háború előtt és a megszállás első napjainak és politikai helyzetének jellegzetességeit a burzsoá Jugoszláviában:

1) A hatalmon véglegesen felsorakoztak az össz burzsoá pártok, beleértve Maček és ún. parasztpártját is, ezek a pártok többé-kevésbé a monarchia vagyis a reakció oszlopai voltak, s kivétel nélkül mindegyik a nép érdekei ellen dolgozott.

2) Jugoszlávia régi szövetségesek nélkül maradt, a kisantan megszünt és a tengelyhatalmakkal folytatott együttműködés is megszakadt (Stojadinović, Jevtić, Pavle herceg és mások).

3) Az ország fasizációjával szemben tanúsított ellenállás fokozódása, koncentrációs táborok létesítése és a rezsim növekvő terrorja a haladó antifasiszta elemekkel szemben.

4) A Cvetković—Maček kormány arra vonatkozó végleges elhatározása, hogy Pavle herceg utasítására Jugoszlávia az antikommunista egyezményhez csatlakozzon.

5) Az uralkodó körök a katonai és civil személyek tehetetlensége az ország védelmének megszervezése terén.

6) A terrorista fasiszta szervezetek, az usztasák favorizálása nemcsak

a HSS reakciós klikkje (Mačekkal az élen) részéről, hanem a belgrádi hatalomtartók részéről is.

7) A Jugoszláviát ért támadás alkalmával keletkezett teljes zűrzavar, a legnehezebb napokban a pártok vezetői cserbenhagyják a tömeget, külföldre menekülnek, a megszállók szolgálatába állnak, vagy bujkálnak, ez egyben a tömegeknek a vezetőiktől történő elszakadását és a Népfront mozgalmába való bekapcsolódást jelenti.

8) Ilyen helyzetben a JKP elnyeri a széles néptömegek bizalmát, mely a harc folyamán egyre jobban megerősödik.

Ezek szerint tehát még a fasiszta támadás előtt leleplezték a polgári pártok vezetőségét, ugyanakkor ezeknek az uraságoknak a magatartása a megszállás első napjaiban már beigazolta, hogy véglegesen elvesztették a néptömegek bizalmát. A fentebb kifejtett alapvető tételekből következik, hogy Jugoszláviában a Népfront képezte az *össz haladó polgárok és antifasiszták egységét*, mindazokét, akik készek voltak a Kommunista Párt vezetése alatt harcolni az ország függetlenségéért, valamint a megszállók és hazai segítőik ellen."[17]

Tito valójában az októberi forradalom és a jugoszláv forradalom hasonlóságaira és különbségeire mutatott rá. Mindenekelőtt a forradalmi harc megindításának idejében jelölte meg a különbséget. A mi esetünkben a Szovjetuniót ért támadás volt a kellő pillanat. Azonban meg kell érteni a társadalmi haladás teljes mélységét és jelentékenységét e mozzanaton belül is, történetesen az októberi forradalomtól a jugoszláv forradalomig eltelt időszakot. Az osztályharc fejlődésének fő vívmányait Lenin forradalmi szituációra vonatkozó meghatározása tükrében kell felülvizsgálni, melyet a forradalmi hullám második szakaszában fogalmazott meg, valamint Titónak az új forradalmi hullám idején és után kifejtett véleménye alapján.

Történetírásunk az események nagy részét bizonyos szempontból már többé-kevésbé megvilágította, azonban kevésbé tanulmányozott részét épp az eseményeknek az osztályharcban és a forradalmi átalakulásban játszott szerepe képezi.

Figyelembe véve a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek népfelszabadító harcát az új demokratikus Jugoszláviáért, mely tkp. a burzsoá, fasiszta megszállókkal felerősített Jugoszláviában létrejött társadalmi válság forradalmi megoldását szolgálta, megkísérelünk egy általános képet nyújtani azokról a társadalmi folyamatokról, melyek a válságot előidézték.

A burzsoá Jugoszlávia gazdasági szempontból fejletlen ország volt, politikailag a külföldi tőkétől függött. A centralisztikus társadalmi berendezés az uralkodó nagyszerb újgazdag burzsoázia számára jelentős gazdaságon kívüli eszközként hatott és a gyors tőke felhalmozást szolgálta, valamint lehetetlenné tette Jugoszlávia többi népének konkurrenciaképességét, elsősorban az ún. odaátról valókét, akik korábban az Osztrák—Magyar Monarchiához tartoztak, céljuk az volt, hogy elfojt-

sák mások nemzeti sajátosságait, és hogy megvalósítsák a nemzeti függőséget.

A burzsoá Jugoszlávia kifejezetten kisbirtokos és kispolgári társadalom volt, melyre a parasztság 70—80%-os túlsúlya volt jellemző.

A középréteg összes képviselői az iparosok, kereskedők az értelmiségiek, — kivételt csak a magasabb beosztásúak képeztek — a parasztsággal egyetemben többé-kevésbé egyformán ki voltak szolgáltatva a rétegeződés és proletarizálódás jelenségének. A burzsoá forradalom befejezetlensége következtében a középső réteg egyre nehezebben viselte el a rétegeződés folyamatát és mind határozottabban készült az ellentámadásra.

A burzsoá demokratikus forradalom befejezetlensége a SHS Királyságban leginkább a demokratikus földreform megvalósításának hiányában és az agrárviszonyok feudális függőségének maradványaiban, valamint a szövetségi államberendezés megalapításának sikertelenségében és a nemszerb nemzetiségek nemzetiségi voltának figyelmen kívül hagyásában és a nem egységes törvényhozás terén mutatkozott meg. A hat örökölt jogterület a Királyságban jogi polgári egyenlőtlenséget jelentett. Ennek egyik legkifejezőbb formája az adóegyenlőtlenség volt, mely mély társadalmi és nemzeti egyenlőtlenséget okozott. A fent említett tényezők a társadalmi és főleg a politikai viszonyok gyakorlásában jelentősen befolyásolták a proletár és kisbirtokos tömegeket és szembeszállásra kényszerítették őket. Azonban, hogy milyen lesz az említett tömegek akciója, az elsősorban attól függött, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt menynyiben tudja őket megnyerni a forradalom ügyének, és tudni fogja-e vezetni őket az akcióba és az akció során. Meghatározott szempontból azt mondhatjuk, hogy a burzsoá Jugoszláviában az osztályharc a proletár élcsapatnak a burzsoázia és parasztság forradalomellenes szövetsége ellen irányuló harca volt, célja pedig a munkásosztály és parasztság, valamint a középső rétegek forradalmi szövetségének megvalósítása. A harc kezdetén a burzsoázia szervezettebb és anyagi szempontból is erősebb volt, lényegében azonban áthatolhatatlan gyűrű vette körül, s lassanként elvesztette a csatát.

Jugoszláviában a munkásosztály nem volt fejlett. Éppen ezért volt szüksége a jugoszláv proletárforradalomnak a munkásosztály a középső rétegek és elsősorban a parasztság szövetségére. A munkásosztály a lakosság 10%-át képezte, míg a bérmunkások számának csak 5—10%-a tömörült szakszervezetekbe. Mennyiségi szempontból jelentéktelen erőt képviselt ugyan, mégis nagy volt eszmei-politikai hatása, és még nagyobb lehetett volna, ha egységes erőt képvisel. Sem a kommunista, sem a szocialista mozgalom nem volt egységes, még önmagában véve sem. Mindkettő legyengült, és nemcsak azokban az egymásközti harcokban, melyeket a szocialista mozgalom hozott felszínre, hanem a belső zugpolitikus és frakciós összetűzésekben is. Mindebből az a legfontosabb, hogy a szocialista mozgalom vezetői kitartóan felléptek az egységes proletárfront,

a munkásosztály akcióegysége, valamint a munkásosztálynak a polgári pártok demokratikus erőivel, való szövetsége ellen. A polgári politikai harcok és az osztályharc központi problémája az államberendezés kérdése körül merült fel. A polgári erők legreakciósabb vonulata a centralisztikus államberendezés híve volt, míg a demokratikus erők szövetségi államformát követeltek. Vajdaságban ez a politikai harc a polgári harcok légkörében alakult, legfontosabb kérdése pedig az volt, hogy vajon hová csatolják Vajdaságot, Jugoszláviához illetve Horthy Magyarországához?

A polgári erők pszichikai állapota egyre labilisabbá, mérgezettebbé vált, ily módon az általuk teremtett eszmei-politikai légkör jelentős mértékben befolyásolta a kommunista és szocialista mozgalom helyzetét, és kihatott az osztályerők viszonyára is, és nem utolsósorban megnehezítette a forradamli demokratikus erők egybegyűjtését, ennek ellenére azonban a mozgalom egyre erősödött. A tőke és a munka állandó változatlan özönlése és csökkenése fokozatosan érlelte a forradalmi átalakulás lehetőségét, az osztályerők viszonya és elrendezése is fokozatosan helyreállt a forradalmi átalakulás érdekében.

Véleményünk szerint a szintézis feladata, hogy bemutassa a társadalmi válság objektív érlelődését és a forradalmi demokratikus erők szubjektív irányítását meghatározott történelmi feladatok megvalósítása érdekében. Feltétlenül szükséges, hogy felismerjük az osztályharc fontosabb folyamatait és jelentős mozzanatait, hogy ezáltal elkerüljük a történetírásunkban elterjedt korszakolás jelenségét.

Az októberi forradalom után az Osztrák—Magyar Monarchia széthullásának és a „rés" meglétének idején meglehetősen magas feszültségű forradalmi hangulat alakult ki, a forradalmi demokratikus erők tevékenysége egyre fokozódott, és politikai meggyőződésük alapján csatlakoztak a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárthoz, illetve a Jugoszláv Kommunista Párthoz és szakítottak a II. Internacionálé forradalmi szónoklataival és sovinizmusával. Vajdaságban ezen a téren a „Pelagić-hívek" szerepe volt jelentős, bár „baloldaliságuk" eléggé homályos részét képezi tevékenységüknek.

Ebben az időben kezdte el a burzsoá hatalom a szociáldemokraták által indítványozott földreform megvalósítását, valamint a telepítés kérdésének megoldását, melynek az volt a célja, hogy megnyerje a „nemzeti" parasztságot a nagyszerb hatalmi fölény számára Vajdaságban, és hogy fékezze a tömeges forradalmi demokratikus hangulatot. Ennek a periódusnak volt vívmánya az ún. szociális törvényhozás — a munkások védelméről szóló törvény a szociális biztosításról és a munkafeiügyeletről szóló törvény, bár a munkások védelmét biztosító törvényhozás alapvető törvényeit 1921-ben és 1922-ben fogadták el.

A fent említett törvények megfelelő normákat és álláspontokat tartalmaztak a munka védelmére és a bérviszonyra vonatkozóan, azonban szüntelen harc árán kellett volna gyakorlattá változtatni őket.

Már a JKP legális működése idején a kisbirtokos demokrácia többsége szembeszegült a forradalommal és a tőkések oldalára állt, míg a középrétegek nagy része a „nemzeti" jellegű polgári pártokba csoportosult. Ugyanakkor erősödött az antikommunista szocialista munkásmozgalom is.

A JKP körül a munkásosztály jelentéktelen hányada maradt, főleg magyar nemzetiségűek.

Ilyen volt az osztályerők viszonya és elrendezése Vajdaságban, melynek során a JKP illegalitásba kényszerült, és elkezdte a parasztsággal és középrétegekkel való szövetség kiépítését. Obznana után 1921-ben a JKP szervezetileg legyengült, a tömegek eltávolodtak tőle és erősödött a szocialista mozgalom, mely mindenekelőtt a kisbirtokos, hazafias ideológiát tükrözte a munkásosztály és a munkásmozgalom keretein belül. Ezzel párhuzamosan erősödött az ORJUNA (A Jugoszláv Nacionalisták Szervezete) és a SRNAO (Szerb Nemzeti Ifjúság) nacionalista és soviniszta terrorja, melyek bottal és ököllel igyekeztek elfojtani a munkásszervezetek és a nem szerb népek nemzeti szervezeteinek tevékenységét. Ezekre az évekre esik Jugoszlávia, így Vajdaság, tőkés gazdaságának megújhodása is, azonban a centralisztikus állam keretébe tartozó tartomány gazdasági egyenlőtlensége azonnal nyilvánvalóvá vált. Vajdaság ilyen helyzetének legfőbb okai a következők voltak: a kiegyenlítetlen törvényhozás az országban, a legszükségesebb gazdasági törvények hiánya, az aránytalan adómegterhelés és Vajdaság gazdasági és kulturális fejlődésének figyelmen kívül hagyása.

A világ- illetve az európai piacon beállt változások következtében — melyekre a nagyszerb állam és a gazdasági politika tudatlanul és korlátozottan reagált, a gazdasági fejlődés Vajdaságban lelassult.

A nagyszerb burzsoázia politikájának visszatükröződése gyanánt, illetve e politika ellenhatásaként jelent meg Vajdaság polgári politikai életében a Német Párt, a Magyar Párt, a Szlovák Párt és a Román Párt azzal a céllal, hogy mindegyik megőrizze „nemzeti" érdekeit. A társadalmi berendezésen belül a tartomány helyzetével való elégedetlenség az egyenjogúságról szóló politikai követelmény megfogalmazását eredményezte.

A JKP harmadik országos értekezletét megelőző nyilvános vita, melyet 1942 januárjában tartottak meg, beigazolta a Pártnak azt a törekvését, mely szerint a jövőben másként kell eljárni a nemzeti és agrárkérdés rendezése terén, nem úgy, mint 1919-ben és 1920-ban, amikor is a munkásosztály eszmei-politikai és szervezeti egység hiánya mellett, a fentebb említettek voltak a társadalmi ellentétek legfőbb okozói. A figyelem lényegében a kapitalista termelési viszonyok és a hatalom burzsoá parlamentáris rendszerének és megszilárdításának álláspontjaira irányult. A társadalmi élet és a pártpolitika kérdései a bal- és jobboldal szétválását eredményezték a Pártban. Az értekezlet előtti vita folyamán,

magán az értekezleten, valamint utána 1942-ben a referendumon a baloldal jelentősen igazságosabb álláspontját fogadták el.

A centralisztikus államberendezéssel ellentében, amely a szerb burzsoázia számára leigázó és kizsákmányoló politika megvalósítását tette lehetővé — szem előtt tartva Jugoszlávia pozitív történelmi voltát — az az elképzelés jutott kifejezésre, mely szerint a munkás-paraszt köztársaságok szövetségeként kell berendezni az országot, munkás-paraszt hatalmakkal mégpedig a Balkán-félszigeten és a Dunamelléken létrejött munkás-paraszt szövetségekkel összhangban.

A Párt fő feladata, mint elhangzott, abban volt, hogy összegyűjtse és elindítsa a különböző nemzetiségű tömegeket a reakciós Vidovdáni alkotmány, a centralisztikus államberendezés és a nagyszerb burzsoázia kizsákmányoló politikája ellen, valamint elősegítse a földreform osztály és nem pedig nemzeti mérce alapján történő megvalósítását és a munkás-paraszt hatalom megszervezését, de ugyanakkor biztosítsa a munkásosztály parasztsággal és az elnyomott népekkel való szövetségét és hogy „segítse az elnyomott nemzetek parasztmozgalmait" azáltal, hogy kapcsolatot teremt Jugoszlávia paraszt szervezeteinek összes baloldali elemével.

A nemzeti kérdést és a földreformot taglaló vita folyamán a JKP baloldali áramlata felismerte a Vajdaságban uralkodó nemzeti és gazdasági egyenlőtlenség ellen irányuló polgári elégedetlenséget, azonban kihangsúlyozta álnokságát, történetesen a polgári vezetők egyenjogúságra irányuló törekvéseinek osztálybeli korlátozottságát.

A kommunista beállítottságú osztályharc jellegű munkásmozgalom egyre erősödött, miközben határozottan lépett fel a burzsoá nacionalista és soviniszta szervezetek terrorja és a kispolgári szocialista demokrácia romboló tevékenysége ellen, bár szervezeti szempontból a szocialista munkásmozgalomhoz viszonyítva még gyenge volt, szervezeti kiépítésének legnagyobb eredményét a független szakszervezetek számának növekedése jelentette, hiszen Jugoszlávia Független Munkáspártjának 1924—1925 közötti fejlődése, valamint a Jugoszláv Munkásifjúság Szövetségének előrehaladása jóval jelentéktelenebb volt. Vajdaság területén a kommunista munkásmozgalom megteremtését elsősorban a nemzetiségek nyelvén megjelenő, különösképpen pedig a német és magyar nyelvű, sajtó hiánya és hiányossága korlátozta. A mozgalom egyik jelentős vonása volt a magyar proletárok és a magyarországi emigránsok mozgalomtól való távolmaradása, akik attól tartottak, hogy ki lesznek szolgáltatva Magyarországnak, pontosabban Horthy fehér terrorjának. A bal- és jobboldal viszálya a Párton belül szakadást idézett elő, s a mozgalom erősödésének legnagyobb belső akadályává vált. A jobboldal elutasította a referendum által elfogadott határozatok megvalósítását. Ennek ellenére a legjelentősebb politikai tényező mégis a megbomlott munkásmozgalmi és osztályerők viszonyának szempontjából a kommunista szellemiségű munkásmozgalom akciótevékenysége volt, mely mindenek-

előtt a nemzeti és agrárkérdés rendezésére irányult a burzsoá Jugoszlávia keretein belül, azonban függetlenül a polgári erők ez irányú törekvéseitől, melyek úgyszintén demokratikusabb viszonyokért küzdöttek.

A Kommunisa Internacionálé ötödik kongresszusa a jugoszláv nemzeti kérdésről szóló határozatában a JKP harmadik országos értekezletén és az 1924-ben megtartott januári referendumon elfogadott álláspontok majdnem mindegyikét igazolta. Kivételt csak a jugoszláv szövetségi munkás-paraszt köztársaságokért folytatott harc álláspontja képezett.

A nemzetek önrendelkezési jogának jelszava, melyet a JKP hangoztat, csakis úgy valósítható meg, ha Horvátország, Szlovénia és Macedónia kiválnak Jugoszlávia összetételéből és független köztársasággá formálódnak."[19] Sztálin a jugoszláv nemzeti kérdésekkel kapcsolatos felszólalásaiban 1925-ben megerősítette és továbbfejlesztette az említett álláspontot. A Pártban kialakult vita dokumentumaiban, mely 1924 októberében a második referendum előtt és után keletkezett, nyilvánosságra került a Kominternnek az önrendelkezési jog különválásáig érvényes értelmezése. Figyelmen kívül hagyták azt az álláspontot mely szerint „a szerb, a horvát és szlovén nép közös államba való egyesítése a történelmi haladást és proletariátus osztályharcának érdekeit szolgálja". Ezzel párhuzamosan felerősödött a polgári demokratizálásért indított akció elleni harc.

1924 decemberében a kormány betiltotta a NRPJ (Jugoszlávia Független Munkáspártja) valamint a Horvát Köztársasági Parasztpárt működését (melynek vezetője a moszkvai Paraszt Internacionáléhoz fordult) azzal a kifogással, hogy a Komintern politikáját követi. A polgári körökben 1925 márciusában jelentős politikai fordulat állt be: a HRSS (Horvát Köztársasági Parasztpárt) vezetősége lemondott a republikanizmusról és megbékélt a centralisztikus államberendezéssel és a monarchiával. A párt nevet cserélt és a Horvát Parasztpárt nevet vette fel, képviselői pedig 1925 júliusában a radikálisokkal valamint a centralizmus és a nagyszerb hatalmi fölény legfanatikusabb védelmezőivel egyetemben a kormányba kerültek. A munkásosztály szempontjából az 1925-ös év dramatikus törekvések jegyében alakult, melynek végső célja az akcióegység megteremtése és a független és szocialista munkásszervezetek egyesítése. E törekvések következtében mindkét oldalon kiéleződött és elmélyült a belső viszály, a Jugoszláv Szocialista Párt jobboldali áramlata nem engedélyezett semminemű formális eltérést az antikommunista politikától, ellenszegült a volt centrikus áramlat kommunista törekvései taktikai visszhangjának, mely a munkásszakszervezetek érdekében az akcióegységet sürgette. Részben a szakszervezetek egyesüléséről folytatott tárgyalások hatására, részben pedig a HSS (Horvát Parasztpárt) radikálisakkal kötött egyezsége alapján, a Független Szakszervezetekből, valamint a JKP jobboldali áramlataiból kivált egy csoport, mely feltétel nélkül elfogadta az egyesülés szocialista, antikommunista

és osztálymegbékítő feltételeit. Szlovéniában a független szakszervezetek teljes egészében csatlakoztak a szocialista szakszervezetekhez.

A szocialista mozgalom folyamán a párt és szakszervezeti bürokratizmus a kommunista munkásmozgalom elpártolt elemeivel együtt 1925 októberében megtartotta a szakszervezeti egyesülés kongresszusát és létrehozta a Jugoszláv Egyesült Munkásszakszervezetek Szövetségét. A független szakszervezetek továbbra is megmaradtak az ún. centrális szakszervezeti szövetségekkel egyetemben. Az egyesülési kongresszus komoly csapást jelentett az egységes proletárfront és a munkásosztály akciós egységének kiépítése számára, amelyet azonban a JKP a független szakszervezetekkel együtt sikeresen kivédett. A forradalmi munkásmozgalom eszmei-politikai téren megerősödött és megszabadult a nem forradalmi tehertől. Ez volt tulajdonképpen a Jugoszlávia megsemmisítésére irányuló ellentmondásos politika felerősödése, valamint az igazságos földreformért, a munkásosztály jobb anyagi helyzetéért, a munkásvédelmező törvényhozás megteremtéséért és annak következetes megvalósításáért folytatott harc kifejezése a burzsoá Jugoszláviában. Mindez sokban befolyásolja a Párton belül a frakciós, de ugyanakkor az antifrakciós erők felerősödését is, valamint a független szakszervezetek különösen pedig a Jugoszláv Mezőgazdasági Munkásszövetség fejlődését és erősödését.

A munkásmozgalom és az osztályharc viszonyainak *fejlődése*, jelentős hatást gyakorolt a JKP 1926 májusában megtartott harmadik kongresszusa, ahol arra a következtetésre jutottak, hogy a frakciós harc a Párt forradalmi erőit és a munkásosztályt fojtogatja, azonkívül pedig akadályozza és fékezi tevékenységüket.

A királyság egész politikai élete, hangzott el a kongresszuson, a megoldatlan és egyre jobban kiéleződő nemzeti és agrárkérdés körül forog. Ilyen körülmények közepette a „Radić-féle egyezmény elkerülhetetlenül az elnyomott osztályok általános és hirtelen elkülönüléséhez vezet, és ez az elkülönülés mindenképpen az osztályerők és pártok átcsoportosulásához kell hogy vezessen"[21]. A Pártnak az a feladata, hogy összegyűjtse az összes baloldali „nemzeti forradalmi áramlatokat"[22], a polgári pártokon belül, melyek egybegyűjtik a szocialista szakszervezetek összes baloldali erőit valamint a parasztságot és hogy élükre álljon a centralisztikus államberendezés, a nagyszerb hatalmi fölény elleni harcban és lehetővé tegye a munkásosztály akcióegységének megvalósítását, és a szakszervezeti egyesülést. Felismerték, hogy a munkás és paraszt harcos szövetség létrehozására kedvezőbb körülmények vannak kilátásban.

A szakszervezet politikájáról szóló határozat egyik tétele felvetett egy már adott jelenséget, történetesen a túlnyomórészt magyar proletariátus független szakszervezetekbe való tömörülésének jelenségét: „Tekintettel a szerb burzsoázia újonnan hozzácsatolt területek feletti diktatúrájára és a nemzetiségek nemzeti szabadságának kíméletlen megfékezésére, a Pártra és a forradalmi szakszervezetekre hárul az a felelős-

ség, hogy minél nagyobb számú tagot toborozzon a nem szerb vidékekről a szakszervezeti mozgalom szerveibe, és hogy a forradalmi szakszervezeteket oly módon építse ki, hogy azáltal a nem szerb vidékek munkásai is kifejthessék aktivitásukat és a szakszervezeti központ általános vezetősége irányításával lehetővé váljon a szervezetek igazgatása"[23].

A JKP harmadik kongresszusa után fokozottabban dolgoztak a független szakszervezetek erősítésén és a mezőgazdasági munkások szakszervezetbe való tömörítésén. Ennek a tevékenységnek egyik új mozzanatát képezték a Független Szakszervezetek keretein belül létrejött ifjúsági szekciók. Szembeötlő jelenség volt, különösen a bácskai Potisjeban, hogy a magyar proletariátus kilép a SPJ és az UKS szakszervezeteiből, és a független szakszervezetekhez csatlakozik különösképpen pedig a SPRJ-hez.

A Független Szakszervezetek által megjelentetett brosúra A földreform sírja felett címmel még inkább felgyorsította a SPRJ tömegesítésének folyamatát. Az év végéig a brosúrát magyar nyelven is megjelentették, azonban betiltása után csakis illegális úton terjeszthették. Bár a kommunisták célkitűzése az volt, hogy minél több gyári munkást toborozzanak a független szakszervezetekbe, ez a törekvésük mégsem járt különösebb eredménnyel. A független és szocialista szakszervezetekbe tömörült szervezett munkások száma nem haladta túl az összes munkás 5%-át sem.

A JKP és JSP belső összetűzései és viszályai nem vonzották a tömeget, mert megnehezítették vagy pedig meghiúsították az osztályharcos akciókat. A körzeti szkupstinai választások után 1927 januárjában, melyen a JSP kevesebb szavazatot kapott, mint a Népszkupstina 1925-ben megtartott előző választásain, a JSP-belüli URS-áramlat tárgyalásokat folytatott a független szakszervezetek képviselőivel a helyezések és erők elosztásáról, mely biztosította az újvidéki munkáskamarába való bejutást. Vajdaságban 1927 kezdetén M. Palić közlése alapján az URSSJ 2790 tagot számlált, míg egyes későbbi adatok szerint mindössze néhány százan lehettek. Egyes források alapján a Független Szakszervezetekbe 3988 tag tömörült, abból 2081 a SPRJ, míg egy későbbi forrás szerint a SPRJ 3800 tagot számlált. Létrehozták az együttes jelöltek listájáról szóló megállapodást, melyen az URSSJ rendelkezett a jelöltek többségével, a Független Szakszervezetek számára pedig lehetővé vált a kamara munkájának befolyásolása (mely addig nem ismerte el őket hivatalosan). A SPJ URS-áramlata a megállapodás ellen fordult, sőt a JKP vezetősége sem támogatta egységesen ezt a megállapodást. A baloldal az SPJ-vel kötött általános megállapodás híve volt, mely az együttműködést szolgálta a munkás-kamarákon belül, ugyanakkor — hivatkozva az ORSJ arra vonatkozó elutasítására, hogy Zágrábban ilyen megegyezést írjon alá — az újvidéki megállapodás ellen fordult. Ezzel ellentétben a jobboldal, mely kezében tartotta a független szakszervezetek és pilla-

natnyilag a JKP vezetőségének irányítását, helyeselte és elfogadta az újvidéki megállapodást.

A Vajdaságban működő antifrakciós erők a szocialistákkal való általános megállapodás hívei voltak, azonban elfogadták az újvidéki megállapodást is. Mivel pedig a megállapodás egyedüli és egyetlen volt, a rajta levő jelölteket 1927. augusztus közepén megválasztották. Újvidéken 1927. október elején a munkáskamara közgyűlése megválasztotta az igazgató bizottságot, amelyben az ursisták 7, a Független Szakszervezetek 4, míg Jugoszlávia Grafikai Munkásainak Szövetsége 1 szavazatot kapott.

Az együttműködés még az év decemberében megszakadt, mivel az ursisták a hivatalnoki apparátus megválasztása során megszegték a megállapodást. Az említett munkahelyeket mind saját embereik számára kaparintották meg. Gyakorlati szempontból ez azt jelentette, hogy az intézmény munkája az ő kezükben maradt, mert a Kamarát valójában nem a közgyűlés irányította, hanem a hivatali apparátus. Azonban az ursisták önkényének megfékezése kudarccal végződött.

A szkupstinai választási hadjáratban 1927. szeptember 11-étől a kommunistáknak először sikerült Vajdaságban mind a hat választási területben kitűzniük a munkások és parasztok forradalmi szövetségének listáját. Bár sem a kommunisták, sem pedig a szocialisták — a várakozásokkal ellentétben — nem jutottak mandátumhoz, mégis az összegyűjtött szavazatok jelentős változást idéztek elő az erők egymás közti viszonyában, ugyanis a szocialisták a kommunistáktól kevesebb szavazatot kaptak.

A polgári pártok és belső áramlataik magatartása a választási kampány folyamán, valamint a választás eredménye még fokozottabban kiélezte a nemzeti viszonyokat. A polgári pártok viszonya és elrendezése, mely a kormány szerb frontját képviselte a HSS-el (Horvát Parasztpárt) szemben, mely már nem volt a kormányban. A választások után a szkupstinán belül a vezető szerb polgári pártok kerültek túlsúlyba, a kormány pedig a kívánt választási eredmény kierőszakolása érdekében a Népszkupstinát megfosztotta demokratikus jellegétől. A nemzeti viszonyok egyre jobban kiéleződtek, a polgári demokrácia pedig a kisbirtokos és nemzeti színezetű tőke érdekeinek egybehangolása terén egyre tehetetlenebbé vált. Épp, hogy csak befejeződött a Népszkupstina választási hadjárata, Vajdaságban 1927. november 6-án kezdetét vette a községi és városi szkupstinák választási kampánya. Bár nem volt annyira viharos, mint az előző, mégis a kommunista és szocialista erők mozgalmának szempontjából nagy jelentőséggel bírt. M. Palić megjegyzése alapján kitűnik, hogy RSRS listájáról 184 bizottsági tagot választottak meg 23 helyen, míg a szocialisták közül 121-et 21 helyen.

Szemmel látható volt, hogy a vajdasági kommunista mozgalom túlszárnyalta a szocialista mozgalmat (mely egymás közti erőviszonyaikat is feltételezte). Az egymás közti erők viszonyában bekövetkezett minő-

ségi változást a diktatúra is csak ideiglenesen és látszólag tudta megfékezni. A polgári vezetők vidovdáni alkotmány és a centralisztikus államberendezés körüli bajlódása, valamint a polgári politikai erők soraiban bekövetkezett ellentmondások két frontra osztották őket. A HSS (Horvát Parasztpárt) és a Független Demokrata Párt vezetősége úgy döntött, hogy létrehozza a paraszti-demokratikus koalíciót, hogy ezáltal eredményesebben harcoljon a tőkés konkurrencia és a gyorsabb kapitalista fejlődés megvalósítása terén. A kolalíciót odaáti frontnak nevezték el. A Népszkupstina adóbizottságában az SDK (Paraszt Demokratikus Koalíció) képviselői összetűzésbe kerültek a szerbiai pártokkal az ország adókötelezettségeinek kiegyenlítésének kérdése körül. A törvény kiegyenlítését követelték. Ugyanakkor ez a kérelem vetette fel Vajdaság helyzetének tisztázását a Királyság keretein belül.

Vajdaság iparának és gazdaságának nagy része külföldi tőke kezében volt. Egyre nyilvánvalóbbá vált, miszerint a nagyszerb állami politika Vajdaság gazdaságát, valamint területeinek egész társadalmi életét idegennek, tőle távolállónak tekinti. Mindez Vajdaság jelentős politikai fejlődéséhez vezetett, és a szerb rétegek egyre fokozódó elégedetlenségét eredményezte a Királyság keretein belül kialakult egyenlőtlenségük és alárendelt helyzetük miatt. Vajdaság mint fogalom fokról-fokra az elégedetlenséggel azonosult, a földreform, az 1925-ben kezdetét vevő kizsákmányoló adókötelezettség következtében előálló mezőgazdasági válság, a lakosság gazdasági kizsákmányolása és a vajdasági szerb és nemszerb polgárság iránt tanúsított politikai bizalmatlanság folytán. Vajdaság leple alatt egy egészen más jellegű pszichológiai-politikai helyzet volt kialakulóban, melynek végső célja volt annak politikai mozgalommá való érlelése.

A polgári politikai erők nemszerb körei jóval előbb felvetették Vajdaság egyenjogúságának kérdését a Királyságban. Az ún. nemszláv kisebbségi pártok — a német, a magyar és a román már 1922 végén és 1923 elején megalakulásuk alkalmával elfogadott programjaikban felismerték e kérdés tisztázásának szükségességét, míg a szerb polgárok számára 1925-től vált döntő fontosságú kérdéssé. Az SDK (Paraszt Demokrata Koalíció) létrejötte híven tükrözte a Királyságban kialakult társadalmi ellentétek mélységét és valódi természetét. Napirendre került a nemzetiségek, illetve az egy kulturális-történelmi és gazdasági egységet alkotó tömegek gazdasági helyzetének megoldása.

Ez volt a nemzetiségi kérdés ipari megnyilvánulása a Királyságban, míg valóságos tartalmát a középrétegeknek és a munkásosztálynak központi hatalommal, és a tőkével szembeni helyzetének kérdése képezte az új állam minden területén.

Az SDK (Paraszti Demokrata Koalíció) létrehozásával jelentős haladás történt az osztályerők átcsoportosulásában, ugyanis elősegítette a kisbirtokos erők egybegyűjtését a burzsoá demokratikus forradalom elmélyítéséért folytatott harcban. Azonban Vajdaságnak az államberendezés-

ben való egyenjogú helyzetéért folytatott harc folyamán a polgári erők között még meglehetősen mély nemzetiségi szakadékok, nézeteltérések jelenlétével kellett számolni. Az „odaáti front" Horvátországban és Vajdaságban a horvát és a szerb kisburzsoázia szövetsége volt, mely ily módon igyekezett megvédeni gazdasági érdekeit és biztosítani egyenjogú részvételét a hatalomban. Ezzel szemben a kisebbségi pártok e szövetségen kívül maradtak. Nézeteltérések jelentkeztek a JKP politikájával szemben is. A párt felfedte a polgári „nemzetiségi" pártok vezetőinek következetlen, megalkuvó politikáját azzal a céllal, hogy a nemzetiségi forradalmi mozgalmak irányába terelje figyelmüket és sugallja az állam megsemmisítésének politikáját, s nem pedig a velük való együttműködést a szövetségért folytatott harcban.

Bár a munkásosztály megbontott erői jelentéktelenek voltak a polgári „nemzetiségi" pártok erőivel szemben, mégis a kommunisták politikai befolyásának erősödése, annak lehetősége, hogy a községi szkupstinák által beavatkozhatnak a munkásrétegek mindennapi életében felmerülő kérdések megoldásában, óriási jelentőséggel bírt.

A hatalom szervei ez idő tájt egyre kíméletlenebbül kezdték üldözni a Független Szakszervezetek szervezeteit, különösképpen Jugoszlávia mezőgazdasági munkásainak szövetségét. Elkezdődött a harc a fennmaradásért, melynek kezdetben sikere is volt, hiszen 1927 szeptemberében a SPRJ 4299 tagot számlált 34 fiókszervezetben.

1927-től még néhány jelentős változás történt az osztályharc fejlődésében. A Független Szakszervezetek erősödésével párhuzamosan, de lehet hogy ennek következményeként, megváltozott a hatalom és az uralkodó osztálynak a munkásvédelmi törvényhozással szembeni gyakorlata is akképp, hogy halogatta kialakítását és megtagadta bevezetését annak, amit már törvényesített. Ezzel tulajdonképpen fokozta a munkásvédelmező törvényhozás jelentősebb határozatainak megsemmisítésére irányuló törekvést, melynek leghangosabb szószólói az iparosok voltak, akik e törvényhozást a gazdasági válság előidézőjének tekintették, illetve a tőkével szembeni konkurrens tehetetlenségük okozóját látták benne. Ellenvetésüket azzal indokolták, hogy az a törvényhozás fejlettebb gazdaságnak felel meg, s nem pedig a jugoszlávnak. Az 1928. év folyamán néhány lépést tettek a munkásvédelmi törvény javítása érdekében. Életbe lépett a munkásmegbízottakról, az állami munkaközvetítő hivatalokról, a kisipari műhelyek munkaidejéről szóló rendelet, valamint a munkanélküliek biztosításáról és segélynyújtásáról szóló rendelet.

A bérmunkások törvényes védelmét szolgáló kötelezettségek, melyek alatt a munkások védelmét biztosító törvény értendő, továbbra sem léptek hatályba, életbeléptetésük külön rendeleteket igényelt. A mezőgazdasági munkások ismét rosszul jártak, mivel a munkanélküliek biztosításából és támogatásáról szóló rendelet rájuk nem vonatkozott. Érdekeiket egyedül csak az a rendelet szolgálta, mely a községi munkaerő alkalmazását kötelezően elsőrendű tényezőnek tekintette, valamint az a

rendelet, mely az egyenlőségi bizottságok létrehozását szabályozta, azzal a céllal, hogy a járási elöljárók helyett, ezek tárgyalják a munkaviszonyból eredő pereket.

A munkásvédelmi törvényhozás szerény, látszólagos javulásával párhuzamosan megerősödött Vajdaságban a Független Szakszervezetek, különösen pedig az SPRJ üldözése. 1928 szeptemberében rendőri határozattal betiltották Jugoszlávia Mezőgazdasági Munkásai Szövetségének működését, melyet a bírósági döntés következtében sem voltak hajlandóak visszavonni, bár az érvénytelennek tekintette ezt a határozatot. Ugyanakkor ez idő tájt Vajdaságban az antifrakciós erők hatásos törekvésére figyelhetünk fel, melynek volt a célja, hogy a Pártot valóságos forradalmi élcsapattá tegye és elrekessze Rothermere lordnak a nagymagyar irredentizmust szorgalmazó akciójától (azzal, hogy a trianoni békeszerződés módosítása útján Vajdaság egy része Magyarországhoz kerüljön vissza), mely nagy hatással volt a vajdasági tömegekre.

Ebből a szempontból jelentős a KPJ 1928 február végén Szabadkán megtartott kerületi gyűlése és az a két írás, amely a *Szervezett Munkás* 1928. évfolyamának két márciusi számában jelent meg. A kerületi gyűlésen a JKP jelentős határozatot fogadott el a párton belüli viszonyokról és a frakciós viszály határozott megszüntetésének szükségességéről. A *Szervezett Munkás* március 11-én és 18-án megjelent számában közölt cikkében a JKP vajdasági része az ún. „odaáti front" és a nemzetiségi kérdés ürügyén nyilatkozott álláspontjáról. Nyíltan kimondták, miszerint a szerbiai terror elleni lelkesítő beszédek nem a munkástömegek érdekeit szolgálják, hanem elősegítik az „odaáti" burzsoázia számára, hogy a munkástömegek támogatásával „igazságosabban" osztozzon a hatalomban. Az „odaáti egyenlőség" nem jelent mást, mint a munkás és parasztttömegek kizsákmányolásának azonos fokú szabadságát és az „odaáti" demokratizmus ugyanaz, mint a szerbiai burzsoázia demokratizmusa, mindkettő a munkástömegek elnyomásával egyenlő. A proletariátus számára mindkettő ellenség, mégpedig osztályellenség . . ."[24]

A nemzetiségi kérdést taglaló cikk a magyar proletariátus társadalmi helyzetét és a Magyar Párthoz való viszonyát világítja meg. Kihangsúlyozta, hogy a nemzetiségi kérdést a tőkés társadalomban nem lehet megoldani, annál is inkább, mivel a tőkés államok imperialisztikus politikát folytatnak, és mert az imperializmus nemzetiségi jelszavakkal igyekszik a fölvilágosulatlan tömegek figyelmét az égő társadalmi-politikai kérdésekről elterelni.

A nemzetiségi kérdés végleges megoldása csakis a kapitalista-imperialista ellentétek, illetve a tőkés rendszer felszámolásával valósítható meg. Ezek szerint tehát a nemzetiségi elnyomás ellen folytatott harc szorosan összefügg az osztályelnyomás alóli felszabadító harccal. Ilyen szempontból tekintették át a Magyar Párt szerepét is. Kifejtették, hogy míg a párt programjában a nemzetiségi elnyomás ellen agitál, addig gyakorlatban a magyar nagybirtokosok érdekeiért harcol a földreform ellen.

Ezért a magyar proletariátus „nemzetiségi kérdéssel szembeni álláspontja elsősorban a Magyar Párt elleni harcban kell hogy megnyilvánuljon."[25] A tények arra késztetik a magyar proletariátust „hogy vállvetve harcoljunk a szerb proletariátussal a gazdasági és kulturális elnyomás ellen."[26] — áll a cikk befejező szakaszában. Ez az álláspont tulajdonképpen válasz volt Rothermere akciójára.[27]

A Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottsága *nyílt levelet intézett Jugoszlávia Kommunista Pártjának tagságához*, és felhívta őket a frakciós harc gyökeres megszüntetésére, mely annak idején sokban hozzájárult ahhoz, hogy a JKP „a rezsim politikai hanyatlásának idején, mely akkoriban készítette elő a katonai diktatúrát", valamint az össz politikai párt, többek között a szociáldemokraták degenerálódását is „nem volt képes a munkástömegek élére állni a tőkés reakció együttes erői ellen folytatott harcban."[28] Egyre világosabbá vált, hogy a *Nyílt levéltől* és utána is a JKP keretén belül kialakult frakció elleni harc valójában a Párton belüli kisbirtokos felfogás és mérce elleni küzdelem volt. A kisbirtokos elem jelentéktelen felismerése a mozgalomban hatékony akcióvá teljesedett és arra irányult, hogy a JKP gyakorlatában minél előbb megszűnjön. A frakciós szakadék elleni harc és az antifrakciós erők győzelme olyan tagságot toborozott, amely a Pártot valóságos forradalmi élcsapattá változtatja. Vajdaságban a kommunisták többsége elfogadta és magáévá tette a Nyílt levelet és a JKP és a SKOJ szervezési, valamint ideológiai-politikai erősítése terén hasznosította pártsejtek létrehozásával. Ebben segítségére voltak a JKP és a KB küldöttei, kiképzői, s bár erősödése szerény volt, mégis politikai szempontból óriási jelentőséggel bírt. Sikerrel járt a német mezőgazdasági proletariátus Független Szakszervezetekbe való egybegyűjtése is. 1928. június és július folyamán Észak-Bácskában és a Tisza mellékének északi részén a mezőgazdasági munkások béremelésért folytatott sztrájkjairól van tudomásunk. A pártellenes elemek Újvidéken és Szabadkán jelentek meg. A polgári táboron belüli viszonyok egyre jobban kieléződtek. Vajdaság a polgári zugpolitikus összetűzések egyre jelentősebb színterévé vált éspedig gazdasági jelentősége és az államban betöltött fejlettebb politikai környezete folytán. Az SDK többek között a következőket kérte „a szkupstina feloszlatását és szabad választások bevezetését az egész országban".[29] Az egyre elfajultabb személyi sértegetések és a küldöttek tettleges összetűzése a Népszkupstinában a HSS küldöttek Stjepan és Pavle Radić, valamint Dj. Basariček meggyilkolásához vezetett 1928. június 20-án. Ezt követően július végén egy válságos pillanatban megváltozott a hatalom és az idő tájt sokat emlegették Horvátország „amputálását". Azonban augusztus elsején Zágrábban az SDK küldöttei elfogadták azt a határozatot, mellyel egy demokratikusabb államformára tartanak igényt.

A Népszkupstinában elkövetett merénylet az SPJ belül alkalmat nyújtott a további összetűzésekre és politikai arculatának valódi megnyilatkozására. *Az ursisták, akik az SPJ 1928 áprilisában megtartott kong-*

resszusán az orsisták fölé kerekedtek a szerbiai front mellett döntöttek, míg az orsisták az „odaátihoz" pártoltak. Az egymás közti nézeteltérések fokozatosan a párt szakadásához vezettek Vajdaságban az orsisták kialakították körzeti pártvezetőségeiket a már meglévők mellett. Mindez azonban a legyengült szervezet vonaglása volt csupán. 1928 októberében Újvidéken az ursisták megindították a *Munkás Újságot*, melynek tényleges célkitűzése a magyarok urs szervezetekbe, különösképpen pedig a Mezőgazdasági Munkások Országos Szövetségébe történő toborzása, az utóbbi ugyanebben az évben alakult meg. Mialatt a polgári pártok egyre súlyosabb helyzetet idéztek elő a társadalmi viszonyok életében, s mialatt vajúdik a szocialista mozgalom, az idő alatt a JKP rendezte sorait. 1928 októberében megtartották a tartományi értekezletet, majd a JKP IV. kongresszusát. Mindkét összejövetel munkájában a Kommunista Internacionálé hatodik kongresszusának irányvonalát követte.

A tartományi gyűlés elősegítette a frakció elfojtását Újvidéken és Szabadkán, de ugyanakkor felerősítette a kommunisták munkáját a falvakban és városokban, illetve a Független Szakszervezetekben. Ekkor Vajdaságban, Szerémségen kívül, a JKP 76 alapszervezetében, 360 tag volt (26 községi bizottságban és 5 körzetben), Újvidéken, Szabadkán, Nagy-Becskereken, Zomborban és Pancsován — és a JKP tartományi bizottságában Becskereken. Fennállt a SKOJ Tartományi Bizottsága is. A kongresszusi dokumentumokban kifejtett általános meggyőződés alapján lényegében sikerült a frakciós erőket megsemmisíteni. A párt élére főleg a munkások soraiból került ki a vezetőség és ezzel magyarázható az erős antifrakciós akció is. Azonban a frakciós összetűzések a Pártban elég súlyosak voltak: „tagságát kétségek gyötrik a Párt stratégiáját, taktikáját és feladatait illetően és veszélyes opportunista tendenciák észlelhetők soraiban."[30] A kongresszus határozata alapján ezért mindenekelőtt nagy erőfeszítéseket kell tenni a Párt akcióképessége érdekében, hogy ezáltal szervezetileg kiépüljön, ideológiai-politikai szempontból megerősödjön, a munkásosztály és az elnyomott tömegeket *polgári harcba* gyűjtse a burzsoá reakció ellen (és a Szovjetunió ellen irányult esetleges imperialista háború esetén), valamint hogy megvalósítsa a munkásság és parasztság demokratikus diktatúráját, szovjetek útján, és a munkás-paraszt köztársaság szövetségét a Balkán félszigeten.

Ezért a kongresszus arra kötelezte a JKP-t, „hogy teljes mértékben támogassa a tömegek azon akcióit, melyek a független Horvátország",[31] a független Crna Gora, a független és egyesült Macedónia, a független és egyesült Albánia és a független Szlovénia megalakulásához vezetnek. A megjelölt feladatok nem voltak újkeletűek, csak a feladatokat feltételező körülmények voltak valamivel másabbak mint korábban, s így megoldásuk módja is eltért a korábbi gyakorlattól.

Megszületett a határozat, mely szerint a JKP tömegekkel való közvetlen kapcsolatát tovább kell építeni, erősíteni és szélesíteni, a töme-

geket a JKP tevékenységéhez közelebb kell hozni és a tömegek spontán megmozdulásainak élére állva kiszorítani a polgári, nemzeti soviniszti-kus és megalkuvó oppozíciót a mozgalmak éléről, ezt követően pedig minél előbb megsemmisíteni a gyökértelen szociális demokrácia minden árnyalatát, annál is inkább, mert a munkásosztály a baloldal felé hajlik. A JKP tevékenysége és hadjárata a proletariátus akcióegységének megteremtése érdekében és a többi elnyomott réteg esetében is az egész országra érvényes kell hogy legyen. Éppen ezért „a Pártnak határozottan kell fellépnie a nemzeti csoportosulással szemben, mely megnehezíti Jugoszlávia különböző nemzetei proletariátusának osztályközösségét, meg kell szüntetnie a nemzeti elnyomás kihasználását a hatalmon levő burzsoázia részéről és fel kell számolnia az elnyomott nemzetek burzsoáziáját, mely ellentéteket szít a hatalmon levő nemzet és az elnyomottak munkássága és parasztsága között és ezáltal meggátolja egyesülésüket a burzsoázia elleni harcban."[32]

A polgári pártok oppozíciós, hatalmi koalíciót támogató soraiban az alkotmány módosításának kérdése került előtérbe, mely szembehelyezkedett a kormány hivatalos, gyakorlati, mindenfajta demokratizmust mellőző politikájának. A kormány lemondása után 1928. december 30-án, a király 1929. január 6-án feloszlatta a Népszkupstinát, betiltotta a politikai pártok és szervezetek működését a Független Szakszervezetekkel egyetemben. Az egységes jugoszlávság politikáját hirdette és a nép érdekeinek közvetlen képviselőjévé nevezte ki magát. *A diktatúra uralma objektív szakadásokat okozott a kormány rendszerében. Azonban az erősödő forradalmi-demokrata erők még nem voltak együtt, s nem álltak készen a döntő ütközetre, a munkásosztály javarészt szervezetlen volt, eszmei-politikai szempontból és szervezettség dolgában sem volt egységes; az „odaáti front" nem támogatta a Királyság megdöntését és a polgári ellenzék vezetői sem voltak egységesek és készek a döntő demokratikus harcra.* A kisbirtokos rétegek már huzamosabb idő óta a törvényhozás egységesítését kérték a Királyságban. A király január 6-i kiáltványában meg is ígérte az egységes ország egységes törvényhozását az örökölt különbségek helyett. Az egységes törvényhozás a munkásosztálynak is érdeke volt. Ami a munkásvédelmező törvényhozást illeti, alapját a munkások védelméről szóló törvény, a biztosításukról szóló törvény és a munkafelügyelőségről szóló törvény kellett hogy képezze, azonban állandóan meggátolták és halasztgatták meghozatalát. Az ún. „odaáti" vidékeken nem egy a munkaviszonyból eredő kérdést, sőt más jellegűeket is az osztrák—magyar törvények szellemében tárgyaltak. Pillanatnyilag fennállt annak a lehetősége is, hogy a munkásvédelmi törvényhozás eddigi eredményei is kárba vesznek. Az új politikai helyzet, mely a diktatúra bevezetésével nyert megfogalmazást megfelelő alkalmat nyújtott a kisbirtokos érdekek törvényhozással kapcsolatos kérelmeinek benyújtására. A kormány el is fogadta a módosítás javaslatát. Középpontban a munkások védelmezéséről és biztosításáról

szóló törvény volt. A kormány programjának előírása értelmében a munkásvédelemre vonatkozóan és hogy lehetővé tegye a munkások és munkaadók együttműködését."[33] (Dj. M.)

A támadás célpontja a bérmunkások munkaidejének meghatározása a kiskereskedelmi üzletekben és kisipari műhelyekben, amely 1928 májusáig nem volt törvénnyel szabályozva. A munkások védelmét biztosító törvény elvben ugyan nyolcórás munkaidőt határozott meg, azonban ezekben a gazdasági ágakban mindig a pillanatnyi osztályerőviszonyok állása döntött. Az 1928-ban hozott rendelettel megszűnt a bizonytalanság, mégpedig azzal a kötelezettséggel, hogy a kereskedő és kisipari műhelyek nyitvatartási ideje azonos kell hogy legyen a bérmunkások munkaidejével, az pedig 8 vagy 9 órát tett ki. A kereskedők és kisiparosok hevesen tiltakoztak a rendelet ellen, hiszen megnehezítette a nagytőkével és nagyiparral szembeni fennmaradásukat, és ezért bérmunkásaink minél fokozottabb kizsákmányolására törekedtek. A munkások számára a rendelet védelmet jelentett ugyan, de inkább morális vonatkozásbant, mint gyakorlatilag, ugyanis az illetékes hatalom a szabályok értelmében nem vonhatott felelősségre senkit ilyen esetben, sőt a rendelet sem tartalmazott erre vonatkozó határozatot. 1929 júliusában a kormány újabb rendeletet hozott nyilvánosságra, melyben előírta, miszerint a nyitvatartási idő hosszabb is lehet a bérmunkások törvénnyel szabályozott munkaidejénél. Ez valójában azt jelentette, hogy a bérmunkás addig dolgozik, amig a műhelyek nyitva tartanak. A munkabér kérdése az osztályerők tényleges viszonyától függött, vagyis a piac szabad játékának volt alárendelve, ahol viszont az egyre fokozódó munkanélküliség okozott fejtörést. A rendelet látszatra sokat jelentett a kisiparosok számára, átsegítette őket a gazdasági válságon, lényegében azonban a tőke és burzsoá reakció érdekeit képviselte a demokratikus erők elleni harcban. Ahhoz már nem volt ideje, hogy a kisbirtokos réteget megmentse a rétegeződés jelenségétől, azonban sikerült egybegyűjtenie és a munkásosztály ellen fordítania. És ebben rejlett politikai jelentősége. Kétségtelen, hogy a rendszer és a nagytőke sikerét jelentette az osztályharc folyamán. A munkásvédelmi törvényhozásról később is élénk viták folytak. A kérelmek egyfelől a „gazdaság" mindennemű megterheléstől való mentesítését kérték, ugyanis nincs olyan állapotban, hogy veszteségek nélkül elbírja a túlterhelést, mely viszont fontos érdekeit károsítaná meg, míg másfelől a biztosítások minden válfajának hatálybaléptetését kérték a fennálló törvények szellemében. A kormány mindkét kérelmet hivatalosan is elfogadta annak ellenére, hogy szemmel láthatóan kizárta egyik a másikat.

A munkások biztosításáról szóló törvényjavalatért folytatott viták még 1930 és 1931 folyamán is tartottak és 1931 decemberében fejeződtek be azzal, hogy meghozták a munkásvédelmi törvény határozatainak megváltoztatásáról szóló törvényt, amely a szülés alkalmával történő segélyjuttatásra vonatkozott. Természetesen lecsökkentették, mégpedig

azzal, hogy súlyosbították azokat a feltételeket, amelyek alapján valaki hozzájuthatott ehhez a segélyhez, egészében azonban nem változtattak a törvényen. A törvény körüli viták nem jártak különösebb eredménynyel, hiszen régi betegségei, gyengeségei továbbra is megmaradtak, ugyanis nem került napirendre a végkimerültség, öregség, halál és a munkanélküliség esetében való biztosítás kérdése. Mivel csökkent a dolgozók száma, a betegség és szerencsétlenség következtében a biztosítás terén növekedett a hiány. A legfontosabb tulajdonképpen, hogy nem is gondoltak egységes biztosítás és önigazgatás bevezetésére, továbbra is több biztosítási „kassza" létezett, továbbra is folytatódott az igazgatóság biztosítási irodákba való kinevezése választások helyett. Mindenesetre a szociális biztosítás nehezebb anyagi helyzetbe került, mint amilyenben kezdetben volt.

A szociális politikát és a népegészséget tárgyaló minisztérium munkájával egyidőben más minisztériumok is beleártották magukat törvényhozó tevékenységük révén a munkaviszonyok és a bérmunkások helyzete kérdésének tárgyalásába. Így például az erdészeti és bányászati minisztérium új bányásztörvényt és a munkások és alkalmazottak biztosításáról szóló törvényt hozott, amely azokra vonatkozott, akik azokban a vállalatokban dolgoznak, amelyek a bányásztörvények értelmében tevékenykednek. A közlekedésügyi és szociális politika minisztérium közösen vetette fel a tengerészeti szociális törvényhozás módosításának lehetőségét. A munkaidőről szóló rendelet utáni legjelentősebb kezdeményezés a kereskedelmi és ipari minisztérium nevéhez fűződik a műhelyekről szóló törvény meghozatalával kapcsolatosan. Életbe lépésének fő indítéka a kisipari műhelyek különböző területeken való feltételeinek kiegyenlítődése, mert egyenlőtlenségük egyre komolyabb gazdasági-politikai kérdéssé vált. A törvényt 1931 novemberében hozták meg. Második fejezete a segédekre vonatkozott, vagyis a kisiparban dolgozó bérmunkásokra.

A kisipari műhelyekről szóló törvény meghozatala a munkásvédelmi törvényhozás befejező hadjárata volt. A munkaidőről szóló törvény révén sikerült megfékezni a kisiparosokat és a kis- és középkereskedőket, akiket a nagytőke és a válság következtében a proletariátussal egyetemben egyazon kérdés szorongatott. A műhelyekről szóló törvény a munka és a tőke viszonyának rendezéséhez sokkal rosszabb alapot szolgáltatott, mint a munkásvédelemről szóló törvény, melyet látszólag nem bántottak ugyan, annak ellenére sem, hogy minden oldalról heves támadások érték. A legszembeötlőbb különbség a segédekre szóló határozatokra vonatkozott, mely ez esetben szociális békére kényszerítette a tömegeket és ezáltal sikerült megfékezni a proletárok osztályérdekeinek kivívásáért folytatott harcot. A munka és a tőke viszonyainak kapcsolatos törvényhozási tevékenység alkotó tényezőjévé vált az állami gazdasági életbe való beavatkozásának, mely egyébként a válság idején világjelenség volt.

A revíziónak tulajdonképpen olyan politikai szerepet kellett volna

betöltenie, mint a földreformnak 1919—1920 között. A kormánynak valóban sikerült egy pillanatra a proletariátus ellen fordítani a kispolgári tömegek jelentős hányadát a falvakban, városokban. Mindenekelőtt osztálybékére volt szüksége a tőkének, erős szövetségesre a demokratikus kérelmekkel szemben és az állami centralizmus fenntartása érdekében. Ezért tették lehetővé az iparral és kereskedelemmel foglalkozók számára a látszólagos védelmet biztosítottak a hazai és külföldi tőkével szemben. Talán a pillanatnyi siker befolyásának tudható be az 1931-ben hozott alkotmány. A király ezzel igyekezett lecsillapítani a gazdasági válság és a kormány terrorjával szembeni elégedetlenséget. Az újonnan meghozott alkotmány szellemében történtek a népszkupstinai választások, amelyek során a kormánynak csak egy pártja szerepelt.

A munkásvédelmi törvényhozás módosításának osztálycélzatossága az ellenhatás csíráját hordozta magában. A revízió nem akadályozhatta meg a kisiparosok és kiskereskedők rétegeződését, hiszen a kormány más eljárásokkal is egyengette a nagytőke útját az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésében. Csak amikor ráeszméltek arra, hogy kiméletlen hatalmak játékszere és amikor bekövetkezett az antikapitalista feleszmélés, akkor vette kezdetét a kisbirtokos antikapitalista mozgalom, melyhez külső tényezők is hozzájárultak. Az ursisták szervezeteinek vezetősége oly módon igyekezett megszervezni a munkásvédelmi törvényhozás módosítása elleni hadjáratát, hogy a munkásosztály ne ismerje fel a kezdeményezés valódi célzatosságát, s hogy ezáltal megakadályozza a munkásosztály esetleges spontán ellenállását. Az urs szervezeteinek vezetője a meglevő törvényes előírások szigorú tiszteletben tartását kérte, mely az adott körülmények közepette helyes osztályálláspont volt.

Elvben határozottan ellenezték a revíziót, míg gyakorlatban együttműködtek a kormánnyal. Szembeötlő volt például, hogy azt a meggyőződést terjesztették, hogy éppen a kormány fog törődni a munkásérdekekkel, és első helyen a kommunista akció elleni harcot jelölték meg, és a munkásság szakszervezeti megszervezésének hadjáratát a kulturális-oktató tevékenység érdekében és az állítólagos szigorúan anyagi érdekeik védelmének biztosítását. Az említett feladatok megvalósításának gyakorlatában kíméletlen harc folyt a személyes elsőbbségért. Ebben az ádáz személyes küzdelemben a munkásosztály érdekei a tömegek ámításának félrevezetésének eszközévé váltak, a funkcionárusok személyes egymás közti leszámolásához vezetett. Így a január 6-i diktatúrának mindkét szocialista áramlatban akadtak segítői, melyek sokban hozzájárultak az osztálybéke erőszakos bevezetéséhez és megvalósításához. Az osztálybéke fokozott erőszakos bevezetésével kapcsolatban még egy lényeges jelenséggel kell számolnunk. Az 1930-as év első felében éppen a teljes munkásvédelmi törvény revíziójáról folyó nyilvános és titkos viták visszhangjában jöttek létre a Jugoszláv nemzetiségi szakszervezetek (JNRS 1934-ig maradtak fenn), amelyek nyíltan hirdették a kormány-

nyal és a munkaadó szervezetekkel való együttműködést mégpedig az idegen tőkével szemben a nemzeti gazdaság védelmében.

Világossá vált, hogy JNRS tevékenysége a munkásmozgalom elszigetelődését, állami keretekbe történő visszahúzódását jelentette (minden internacionálé ellen). Nyílt osztályegyüttműködésre került sor, ami nem volt egyéb, mint a kisiparosok, a kis- és középkereskedők számára szervezett segélynyújtási akció, melynek fő célkitűzése az volt, hogy a válság közepette is fenntartsák magukat éspedig a proletariátus számlájára. Érdekes jelenség volt, hogy a JNRS felkínálta az egységes jugoszlávság eszméletét a munkásosztálynak, ellentétben a nagyszerb és az „odaáti" orsisták és ursisták meggyőződésével. A Független Szakszervezetek és kiadói tevékenységük beszüntetésével, mely Vajdaságban magyar nyelvű volt, aktív tagjainak és kommunistáinak fokozott üldözésével a diktatúra erőszakkal meggátolta a munkásosztály forradalmi erőinek erősödését. Vajdaságban a kormány osztályharc elfojtására és a szociális béke megteremtésére irányuló politikája politikailag izolálta a magyar nemzetiségű proletárellenzék és a burzsoázia ideológiai-politikai hatáskörébe vonta. A Független Szakszervezetek beszüntetése nagy csapást jelentett a vajdasági magyar proletariátus számára, ugyanis az osztályharc elfojtásával a nemzetiségi egyenjogúságért folytatott harc is válságba került. Az osztályerők viszonya egy pillanatra a tőke és a burzsoá reakció javára billent. Az osztályerők fejlődésében bekövetkezett változások kedvezőtlenül hatottak a lehetőségek forradalmi változássá való érlelésére. A proletariátus soraiban megerősödtek az akcióegység ellen forduló erők, ugyanakkor a kommunisták többségét kétségek gyötrik a tömegek egységbe tömörítését, vezetését illetően. A JKP vezetősége engesztelhetetlen harcos álláspontra helyezkedett az uralmon levő diktatúra, a szocialista szakszervezetek, különösen pedig az urs-áramlattal szemben. A diktatúra bevezetését az új korszak nyitányának tekintette, mely „a proletariátus hegemóniáért folytatott harca a nemzeti és parasztkérdésben"[34], valamint nyílt hadüzenetnek a nagyszerb burzsoázia és monarchiája részéről, mely polgárháború formájában a proletariátus, a parasztság és Jugoszlávia elnyomott népei ellen irányulna"[35]. Ez igaz is volt. A JKP vezetősége számolt a spontán paraszt- és munkáslázadások lehetőségével, amelyeket a JKP-nak fegyveres harccá kell változtatni. Úgy látta, hogy pillanatnyilag csak fegyveres felkelés útján lehet létrehozni a szovjet hatalmat a munkásosztály és a parasztság akcióegységét. Ezért a kommunistákat illegális szakszervezetek létesítésére, valamint a szocialista mozgalom vezetői elleni harcra ösztönözte, az ún. szociálrendőrök és a polgári ellenzék a munkásosztály és a parasztság forradalmi szövetségének ellenségei ellen.

A JKP vezetősége nem fogta fel a munkásvédelmi törvényhozás valódi értelmét (a Kommunista Internacionálé sem) és nem látta, hogy a revízió pillanatnyi politikai sikere lehetetlenné teszi a tömegek fegyveres felkelését a diktatúrával szemben. A Független Szakszervezetek illega-

litásának megvalósítására irányuló törekvések kudarcot vallottak. A polgári oppozíció részére sem volt semmiféle ellenállás még a növekvő nemzetiségi elnyomás következetében sem, sőt ellenkezőleg a magyar kisburzsoázia körében egy jelentős akcióra került sor, amely során hivatalos kijelentéssel igazolta a rezsimmel szembeni hűségét és támogatását, és éppen emiatt a magyar nemzetiségű munkásréteg nagy része még nagyobb zűrzavarba került, ezenkívül hallatlan nyomorban tengődött, munkanélküliségben és megvetésben szenvedett. A kommunisták a rezsim ellen irányuló támadásukban magukra maradtak. Az illegális kommunista szervezet széthullott részben a letartóztatások és belső szakadások, részben pedig a belső összetűzések következtében, melyek az illegális szakszervezetek létrehozásának és a felkelés megszervezésének fő irányvonala körül alakultak ki. E zűrzavar közepette a harcrakész kommunisták tevékenységének eredményei 1930 és 1931 folyamán kivételes teljesítményt jelentettek az illegális szervezet felújításában és a kommunisták körében jelenlevő ún. felszámolási törekvés áthidalásában. Ezek a sikerek nem segítették elő a proletárerők erősödését, hanem a JKP, tömegeket magától elutasító politikáját erősítették.

Az uralkodó nagyszerb burzsoázia mindent megtett annak érdekében, hogy fenntartsa és elmélyítse a munkásosztály meghasonlottságát és elfojtsa a kommunista mozgalmat. A diktatúra államrendszerének fő feladata ennek a politikának következetes megvalósítása. Végeredményben azonban az osztályharc további fejlődésében és az egységes proletárfront a munkásosztály és a középrétegek szövetségének kiépítésében előálló fordulatot a kormány politikája feltételezte. Azzal, hogy csak a szocialista, majd a jugoszláv szakszervezetek működését engedélyezte, melyek vezetői kitartóan ellenezték az egységes proletárfront létrehozását, a diktatúra államrendszere a lehető legjobb utat választotta a munkásosztály egységének megszilárdításában. Objektívan tekintve a tények alakulását, lényegében egységes teret biztosított a munkásosztály egybegyűjtésére, az „egységes" antikommunista munkásszervezetek számára, melyeket később az egységes proletárfront szervezetévé alakítanak a kommunisták. Az egységes proletárfrontért folytatott harc során az egyesült munkásszervezetek kérdését a diktatúra levette napirendről.

Az általános és mély gazdasági válság, mely éppen ez idő tájt éreztette hatását, igazolta miszerint a fejlett kapitalizmus imperialista törekvései meggátolták az egész társadalmi fejlődést s főleg a termelőerők és a hazai piac fejlődését a fejletlen jugoszláv tőkés társadalomban. Jugoszláviában a gazdasági válság idején felmerülő kérdések középpontjában a tőkés válság minden jegyét magán hordozó „agrárkrízis volt", „mely nemcsak a gazdaság szempontjából jelentett problémát, hanem a falu és város társadalmi viszonyait is mélyen érintette".[36]

A nemzetközi gabonapiacon előálló egyre inkább fokozódó versengés következetében a jugoszláv búza értékesítése egyre problematikusabbá vált. A gabonafélék árcsökkenése arra késztette a parasztokat, hogy

többet termeljenek és úgy pótolják veszteségeiket. Törekvésük azonban hiábavalónak bizonyult. A megnövekedett termelés méginkább lenyomta az árakat, s ily módon csökkent a mezőgazdasági termelők bevétele. Az állattenyésztés csökkenése közvetlen kapcsolatban volt ezzel a jelenséggel. A mezőgazdasági termelők vásárlóképessége a minimumra csökkent, azonban az adók, a pótadók és kötelezettségek megmaradtak, ezzel szemben az ipari termékek árai enyhébb csökkenést mutatott a mezőgazdasági termékek ára csökkenésével. Ugyanakkor fennakadás jelentkezett az iparban, a kézműiparban és a kereskedelemben is. A munkanélküliség egyre nagyobb méreteket öltött városban, faluban egyaránt, mivel „a falusi munkaerő inváziója... sok dolgozót kiszorított".[37] A falusi középbirtokosok családtagjaikkal dolgoztattak, a termelést pedig olyan ágakra terjesztették ki, melyek kevesebb munkaerőt igényelnek, másfelől különösen a nagy gazdaságokban terjedt a mezőgazdasági gépek alkalmazása.

Az SHS Királyságban, valamint Jugoszláviában a kapitalizmus és a tőkés társadalom fejlődése sokban függött a földreform kérdésének megoldásától, mert a parasztság mint a lakosság legnagyobb számú csoportja számára lehetőség nyílt jelentősebb helyzet kivívására a társadalmi viszonyok és a politikai élet vonatkozásában. Erre nagy szükség volt a társadalomfejlődés szempontjából, mégsem valósították meg. A földreform gyakorlati megvalósítását korlátolt burzsoá-demokratikus jellege akadályozta. A parasztság rétegének támogatása érdekében a következő intézkedéseket foganatosították: megalapították a Privilegizált Agrárbankot, a Privilegizált Kiveli Társaságot (a kivitelre szánt gabonafélék engedményes áron történő felvásárlása, világviszonylatban is magasabb áron) meghozták a földművesek védelméről szóló törvényt, mellyel bevezették az adósságok moratóriumát. Mindez azonban még fokozottabb mértékben hozzájárult a kapitalista viszonyok erősödéséhez falun és általában lehetővé tette a tőkés mezőgazdasági birtok fejlődését, illetve a kis- és középgazdaságok hanyatlását. Az árak csökkenése a pénznélküliség messzeható következményekkel járt a gazdasági és politikai haladás szempontjából. Fokozódott a parasztság és a kisiparosok túlterheltsége. A lakosság folytonos növekedése jelentős mértékben felgyorsította a vagyoni rétegeződést mind falun, mind városban. 1929—1931-ig terjedő időszak a fordulat időszaka volt a jugoszláv burzsoátársadalom fejlődésében, ugyanis a nagy gazdasági válság következtében széthullott a liberális kapitalizmus rendszere és „új fejlődési fázisába lépett, melyet az állami kapitalizmus szektorának kibővítése, a magántőke és állami tőke együttműködése, a kapitalizmusnak monopol, magán, állami és vegyes szervezete jellemzett.

Mindez Vajdaságban a nemzeti nézeteltérések vonatkozásában jutott kifejezésre, melyek természetüknél fogva a nemzetközi viszonyok, nevezetesen a Magyarországról érkező a békeszerződés, illetve az országhatárok revíziójának követelése, valamint a német és általában az eu-

rópai fasizmus térhódításának hatása alatt voltak. A nemzetiségek, elsősorban a magyarok társadalmi szervezeteinek tevékenységét azzal igyekeztek megfékezni, hogy nem engedélyezték előadások és egyéb manifesztációk anyanyelvű megtartását, s ennek viszont az lett a következménye, hogy egyes egyesületek felhagytak munkájukkal. Fokozódott az oktatás és hatalom szerveiben dolgozó hivatalnokokkal szembeni nyomás, akik nem beszélték jól az „állami" nyelvet, s ezért áthelyezték, menesztették őket stb.

Közben pedig a nagy gazdasági válság gyorsan és mélyrehatóan tette hatásképtelenné a kormánynak a társadalmi és gazdasági válság legsúlyosabb következményeinek elfojtására és leküzdésére irányuló intézkedéseit.

Fordította *Ágoston-Pribilla Valéria*

Jegyzetek

1. Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Munkásmozgalmi Intézet, Belgrád, 1963.; A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története, Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1963.
2. Pero Morača: Istorija Saveza komunista Jugoslavije (rövid áttekintés), Rad Kiadó, Belgrád, 1966.; Pero Morača, dr Dušan Bilandžić, dr Stanislav Stojanović: Istorija Saveza komunista Jugoslavije, rövid áttekintés, Rad Kiadó, Belgrád, 1976.
3. A vajdasági forradalmi munkásmozgalom fejlődésének rövid áttekintése 1870—1950. Újvidék, 1969.
4. Predlog koncepcije sadržaja i rada na istoriji Saveza komunista, Savremenost, 1975/5. szám, Újvidék. Az eddig megjelent irodalom áttekintése: Istoriografija o radničkom pokretu u Vojvodini u godinama između I i II svetskog rata, a Vajdasági Történészek Egyesületének Évkönyve, Újvidék, 1975. 157. old.; Studijski projekat Istorije Saveza komunista Vojvodine, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelmi Intézete TMASZ, Újvidék, 1976. 3—17. old., Dosadašnji istoriografski rezultati i problemi daljih istraživanja című fejezet.
5. V. I. Lenjin: Izabrana dela (16 kötet), Kultura Kiadó, Belgrád, 1960. 9. kötet, 230. old.
6. Đorđe Milanović: Marksova, Engelsova i Lenjinova strategija i taktika klasne borbe i razvoj klasnih snaga u Vojvodini u vremenu od 1929. do 1941. godine, a Vajdasági Történészek Egyesületének Évkönyve, Újvidék, 1975. 129—139. old.: Jedinstveni proleterski front i savez sa srednjim slojevima (seljaštvom), és a Nova zakonitost u razvoju klasne borbe című fejezetek. Lásd még a Létünk 1973/1. számában megjelent Történetírásunk mozzanata című írást.
7. V. I. Lenjin: Izabrana dela (16 kötet), lásd a 9. kötet 236—237. lapján.
8. Uo. 11. kötet 361. old.
9. Uo. 13. kötet 478—479. old.
10. Josip Broz Tito: Govori i članci III. kötet, Naprijed Kiadó, Zágráb, 1959. 324. old.

11. Proleter 1929—1942. Belgrád, 1968. 762. és 763. old.
12. Komunist, 1. szám, 1946. októbere, 78. old.
13. Proleter 1929—1942. 764. old.
14. Vajdasági Szocialista Forradalmi Múzeum (MSRV), 1191-es irattári szám.
15. J. B. Tito: Govori i članci, III. kötet, 126. old.
16. Uo. 130. old.
17. Uo. 128—129. old.
18. A JKP Történelmi Levéltára, II. kötet; Kongresi i konferencije KPJ 1919—1937. Belgrád, 1949. 66. és 73. old.
19. Uo. 421. old.
20. Uo. 71. old.
21. Uo. 107. old.
22. Uo. 111. old.
23. Uo. 118. old.
24. Szervezett Munkás, Szabadka, 11. szám. 1928. március, 11. old. A prekói front c. írás.
25. Uo. 12. szám 1928. március 18., 1. old. A nemzetiségi kérdés c. írás.
26. Uo.
27. Az eddigi feljegyzésekben, melyek a JKP proletárfront és népfront mozgalom megszervezésére irányuló harcáról tudósítanak Vajdaságban, igyekeztem a magyar proletariátus Független Szakszervezetekbe és a Pártba (mely ez idő tájt Jugoszlávia felszámolásának politikáját folytatja) tömörülésére rámutatni. Az a következtetés merült fel, miszerint ez a politika vonta be a forradalmi mozgalomba a magyar proletariátust. A vonatkozó irodalom: Izgradnja saveza radničke klase i seljaštva u Vojvodini od 1929. do 1941., Jugoslovenski istorijski časopis, 1974/1—2. szám, 170. és 179. old.; Marksova, Engelsova i Lenjinova strategija i taktika klasne borbe i razvoj klasnih snaga u Vojvodini u vremenu od 1929. do 1941. godine, a Vajdasági Történészek Egyesületének Évkönyve, Újvidék, 1975. 140. és 149. old.; A munkásosztály és a parasztság szövetségének kialakítása Vajdaságban 1929 és 1941 között, Létünk, Újvidék, 1975/1. szám, 34. és 44. old. Az igazságos földreform, a munkásosztály anyagi és politikai helyzetének jobb feltételei, s ezzel egyetemben a nemzetiségi jogok is vonzóbb erőt képviseltek. A Független szakszervezetek bizonyos nemzeti szabadságot biztosítottak a magyar munkásosztály, különösen pedig a mezőgazdaságban dolgozó proletariátus részére és ezáltal lehetővé tették az igazságos földreformért folytatott harcuk megszervezését. Mindez döntően befolyásolta a magyar proletariátus Független Szakszervezetekbe való tömörülését.
28. A JKP Történelmi Levéltára, II. kötet, 448. old.
29. Nada Jovanović: Politički sukobi u Jugoslaviji 1925—1928. Rad Kiadó, Belgrád, 1974., 258. old.
30. Uo. 157. old.
31. Uo. 162—163. old.
32. Uo. 163—164. old.
33. Politika, Belgrád, 1929. III. 22. 1—2. old.
34. Filip Filipović: Izabrani spisi, II. kötet, Belgrád, 1963. 496. old.
35. Proleter, 1929—1942. 1. old.

36. N. Vučo: Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934., Belgrád, 1968. előszó.
37. Uo. 219. old.
38. Uo. 76., 88., 94., 121—124. és 255. old.
39. Dr. Mija Mirković: Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941., Zágráb, 1952. 45. old.